

ANALİZ

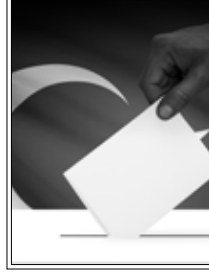
TEMMUZ 2015 SAYI: 134

7 HAZİRAN 2015 SEÇİMİ VE SONRASI

SİYASET, DIŞ POLİTİKA, EKONOMİ

NEBİ MİŞ · ALİ ASLAN · MURAT YEŞİLTAŞ · SADIK ÜNAY

7 HAZİRAN 2015 SEÇİMİ VE SONRASI SİYASET, DIŞ POLİTİKA, EKONOMİ

NEBİ MİŞ · ALİ ASLAN · MURAT YEŞİLTAŞ · SADIK ÜNAY

Katkıda Bulunanlar

HAZAL DURAN, M. ERKUT AYVAZ, A. RIZA TEZCAN

COPYRIGHT © 2015

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama.: Erkan Söğüt
Baskı.: Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel:+90 312.551 21 00 | Faks :+90 312.551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington, D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No 19 Cairo MISIR
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	9
DEMOKRATİK BLOK VE SİYASETİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ VASFI	9
ELİT KOALİSYONLARININ DAĞILMASI VE 7 HAZİRAN SEÇİMİ	11
AK PARTİ: MUHAFAZAKAR SİYASETİN SINIRLARI	13
CHP: YENİLENMENİN ÜST LİMİTİ	15
MHP: KİMLİK SİYASETİNİN SINIRLARI	17
HDP: TÜRKİYELİLEŞME SANCISI	18
7 HAZİRAN SEÇİMİ VE SONRASINDA ÇÖZÜM SÜRECİ	21
YENİ ANAYASA VE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ	26
7 HAZİRAN VE SONRASINDA DIŞ POLİTİKA	28
EKONOMİDE GELECEK PERSPEKTİFİ	33
SONUÇ	36

YAZARLAR HAKKINDA

Nebi Miş

Lisans (2003) ve yüksek lisans (2005) eğitimini Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde tamamlayan Nebi Miş, doktorasını ise (2012) Sakarya Üniversitesi'nde "Türkiye'de Güvenlikleştirme Siyaseti 1923-2003" başlıklı teziyle tamamladı. Doktora eğitimi sürecinde bir yıl süre ile Belçika Katholieke Universiteit Leuven'de araştırmacı olarak bulundu. Türkiye'de güvenlik siyaseti, demokratikleşme, İslamcılık, Ortadoğu'da demokratikleşme ve Suriye üzerine çalışmakta ve Sakarya Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde dersler vermektedir. Ayrıca SETA İstanbul'da Siyaset Araştırmalarının direktörlüğünü sürdürmektedir.

Ali ASLAN

Amerika Birleşik Devletleri'nde University of Delaware'de Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler okudu. 2012 yılında "Performing Turkey: Continuity and Change in Turkish Statecraft, 1990-2012" başlıklı teziyle aynı üniversiteden doktora derecesi aldı. SETA İstanbul'da Siyaset Araştırmaları alanında araştırmacı olarak çalışmaktadır. Çalışma alanları arasında siyaset teorisi, uluslararası ilişkiler teorisi ve uluslararası tarih yer almaktadır.

Murat YEŞİLTAŞ

Dr. Murat Yeşiltaş lisans ve yüksek lisans eğitimini sırasıyla 2003 ve 2009 yıllarında Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde tamamlamıştır. 2012 yılında ise 'Türkiye'yi Konumlandırma: Jeopolitik Zihniyet ve Türkiye'de Ordu' adlı doktora teziyle Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Doktora derecesini almıştır. Murat Yeşiltaş 2008-2009 yılları arasında Lancaster Üniversitesi Avrupa Çalışmalar ve Uluslararası Politika bölümlerinde misafir araştırmacı, 2010-2011 yılları arasında ise Virginia Teknik Eyalet Üniversitesi Hükümet ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde misafir öğretim üyesi olarak görev almıştır. Halen Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Yardımcı Doçent olarak çalışmakta olup, Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, Eleştirel Jeopolitik, Siyasi Coğrafya ve karşılaştırmalı dış politika analizi konularında lisans ve yüksek lisans dersleri vermektedir.

Sadık ÜNAY

Boğaziçi Üniversitesi siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler bölümünde lisans (1997), İngiltere'deki Manchester Üniversitesi'nde uluslararası ekonomi politik alanında yüksek lisans (1999) ve doktora (2005) eğitimi aldı. İngiltere'de Manchester, Birmingham ve Huddersfield; Türkiye'de ise Maltepe, Yıldız Teknik ve İstanbul Şehir üniversitelerinde uluslararası ekonomi politik dersleri verdi. Kalkınmacı Modernlik: Küresel Ekonomi Politik ve Türkiye (2013) ve Neoliberal Globalization and Institutional Reform: Political Economy of Development Planning in Turkey (2006) kitaplarını kaleme aldı. TİKA ve İslam İşbirliği Teşkilatı'na danışmanlık yaptı. Uluslararası ekonomi politik, kalkınma, sanayi-teknoloji politikaları ve Asya-Pasifik alanlarında uzmanlaşan Doç. Dr. Sadık Ünay'ın ulusal ve uluslararası dergilerde makaleleri yayımlandı. Kendisi halen Daily Sabah gazetesinde köşe yazarıdır..

ÖZET

7 Haziran seçim sonucu 13 yılın ardından tek bir partinin hükümet kuramasını ortaya çıkarmış, koalisyon dönemi geri dönmüştür. Kasım 2002 sonrası yapılan her seçim, 2002 öncesi Türkiye siyasetinin devam eden kalıntılarını tasfiye eden bir işlev görmüştür. 2002 seçimi, 1990'ların siyaset anlayışının tasfiye sürecini başlatarak, bu dinamikle birlikte “eski düzeni” korumaya çalışan bloklarla, değişimi ve dönüşümü talep eden farklı ideolojik eğilimlerden müteşekkil “koalisyonlar” arasında bir mücadele ortaya çıkarmıştır. 2007 seçimi, AK Parti'nin siyasal alanda meşruiyetini artırdığı ve Cumhurbaşkanı seçimi üzerinden ortaya çıkan krizin toplum tarafından seçim vasıtasıyla çözüldüğü bir referanduma tekabül etmektedir.

2011 seçimi ise, AK Parti'nin Türkiye siyasetindeki gücünü tahkim etme yönünde önemli bir dönemeçti. AK Parti bir taraftan “Yeni Türkiye” olarak tanımladığı muhafazakâr-demokrat söylem üzerinden siyaset üretirken, diğer taraftan sorunların çözümüne yönelik ortaya koyduğu yeni siyaset biçimine karşı, yeni direnç blokları ortaya çıktı.

AK Parti'ye karşı oluşan mücadele alanı muhalefet gruplarının gittikçe birleşmesini, kendi içinde konsolide olmasını ve en nihayetinde 7 Haziran seçimi öncesinde bir blok halinde hareket etmesini sağladı. AK Parti karşıtlığında oluşan bu yeni bloğun birincil amacı mümkün olduğunca AK Parti'den oylarının aşağı çekilmesini sağlamaktı. AK Parti'ye karşı oluşan bu mücadele alanı AK Parti'nin 13 yıllık iktidar yorgunluğu ve yıpranmışlığı ile birleşince 7 Haziran seçimi AK Parti'nin tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğu kaybetmesi sonucunu doğurdu. Ancak hala yüzde 41 gibi bir seçmen kitlesinin AK Parti'yi desteklemeye devam etmesi de, Türkiye'nin sorunlarının çözümünde AK Parti'nin hala kilit bir konumda olduğunun da göstergesiydi.

**Bu analiz,
7 Haziran seçim sonuçlarının
Türkiye siyasi hayatı açısından
önemine ve ortaya çıkan sonuca
odaklanmaktadır.**

Bu analiz, 13 yıllık AK Parti dönemine odaklanarak, 7 Haziran seçiminin Türkiye siyasi hayatı açısından etkisini ve ortaya çıkan sonucun yapısal bir duruma mı işaret ettiğini; yoksa geçici ve konjonktürel bir özellik mi taşıdığına odaklanmaktadır. Bu anlamda seçim sonuçlarının, geçmiş, mevcut durum ve gelecek açısından siyasi partiler ve Türkiye'nin temel meseleleri için ne anlamına geldiğine odaklanmaktadır. Analiz, 7 Haziran seçim sürecine odaklanarak, Türkiye'nin önündeki kritik meselelerin nasıl bir sürece evrileceğini, Çözüm Süreci, ekonomi, yeni anayasa ve dış politika konuları etrafında incelemektedir.

GİRİŞ

Bir sosyal olgu olarak seçimler, demokratik bir siyasi sistemde toplumsal alan ile siyaset alanı arasındaki ilişkileri belli aralıklarla yeniden düzenleyerek iki alanı birbirine uyumlu hale getirmek gibi kilit bir role sahiptir. Bu iki alan arasındaki ilişki tek yönlü değil, karşılıklıdır. Değişime açık ve arızi bir doğaya sahip toplumsal alanda tüm çabalara rağmen siyasetin kontrolü dışında yeni ayrışmalar ortaya çıkar ve toplumun fay hatlarında yaşanan dönemsel kaymalar siyaset alanında makes bularak siyaset alanını yeniden şekillendirir. Bunun karşılığında siyaset alanı ise, bir yandan toplumsal alandaki farklılıkların ve bunlarda yaşanan değişimin siyaset alanına en iyi şekilde yansımaları, diğer yandan da toplumsal alandaki farklılaşmaları kontrol etme ve bu farklılıkları aşan anlamlı bir bütün/kimlik inşa etmeye çalışarak sosyo-politik düzenin devamlılığını sağlar. Dolayısıyla, siyaset alanı toplumsal alandaki şartlara göre şekillenen pasif bir alan olmayıp, demokratik siyasetin izin verdiği ölçüde toplumsal alana müdahalede bulunarak onu yönlendiren aktif bir alandır.

Bu iki alan arasındaki etkileşim, siyasi hayatta gerçekleşen büyük çaplı değişimleri; başka bir ifadeyle, yapısal dönüşümleri tespit etmede kritik bir rol oynamaktadır. Türkiye’de 7 Haziran

seçiminin ortaya çıkardığı sonuç böylesine bir sorunsalı, toplumsal alan ile siyaset alanı arasındaki dinamik etkileşimi gündeme getirmiştir. Toplumsal alanda yaşanan ayrışmalar, 13 yılın sonunda siyaset alanında tek bir partinin kendi başına hükümet kuramaması sonucunu ortaya çıkarmış, ülkenin demokrasi ve istikrar açısından pek de parlak olmayan koalisyon dönemlerine geri dönüşüne sebep olmuştur. Peki, AK Parti’nin 13 yıllık tek parti iktidarına son veren 7 Haziran seçimlerinin Türkiye siyasi hayatı açısından etkisi hangi boyuttadır? Ortaya çıkan değişim yapısal bir nitelik mi, yoksa geçici ve konjonktürel bir özellik mi taşımaktadır? Önümüzdeki dönemde hangi gelişmeleri beklemek gerekir?

Bu analiz, öncelikle bu sorulara odaklanarak tarihi bir perspektiften 13 yıllık dönemde toplumsal ayrışmaların siyaset alanında yarattığı etkileri ve dalgalanmaları ortaya koymakta ve bu tarihi bütünlük içerisinde 7 Haziran seçimlerinin siyasi anlamını irdelemektedir. İkinci olarak, ayrıntılı bir şekilde 7 Haziran seçimi sürecine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, genel olarak partilerin ikilemelerini ve spesifik olarak da seçim kampanyalarını da dikkate alarak 7 Haziran sonrası Türkiye’nin önemli ve acil meseleleri belli temalar –Çözüm Süreci, ekonomi, yeni anayasa ve dış politika gibi– etrafında incelemektedir. Son olarak, seçim sonuçlarının ortaya çıkardığı siyasi ortam ve bu ortamda siyasi partilerin koalisyon ve erken seçim seçenekleri arasında yaşadıkları gel-gitler de dikkate alınarak yeni dönemin nasıl şekillenebileceği de analizde tartışılmıştır.

DEMOKRATİK BLOK VE SİYASETİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ VASFI

Toplumsal alan-siyaset alanı etkileşimi perspektifinden Türk siyasi hayatına baktığımızda, Kasım 2002’de AK Parti’yi tek başına iktidara taşıyan seçimle birlikte Türkiye’de yeni bir döneme girildiği görülür. Bu dönemin ayrırtıcı özelliği, Kemalist

bürokratik vesayetin “normal” durum ve sosyo-politik zemin olma durumunu kaybetmesidir. Böylece, Kemalizm toplumsal ayrışmaların ötesinde Türkiye bağlamında evrensel bir kimlik olmaktan çıkmış ve siyasi taraflardan birisi haline gelmiştir. Bu yapısal kırılmanın yaşanmasının arkasındaki temel saik, toplumsal alan ile siyaset alanı arasında 1990’lı yıllarda ortaya çıkan derin çelişkidir. Bu durum, bir yandan AK Parti gibi yeni kurulmuş bir partinin tek başına siyasi iktidar koltuğuna oturmasını sağlarken, diğer yandan da siyaset alanının tamamıyla yeniden düzenlenmesine yol açtı.

Seküler-milliyetçi modernleşme projesi başarısız olan Kemalizm, 1990’lı yıllarda toplumsal alan üzerindeki kontrolünü önemli ölçüde kaybetti. 70-80 yıllık bir parantezin ardından Osmanlı’nın son dönemine damgasını vuran ideolojik çatışmalar yeniden su yüzüne çıktı. Siyaset sahnesi Türk ve Kürt etnik milliyetçiliği, Batıcı Kemalizm ve İslamcılık gibi ideolojiler arasındaki gerilim ve ayrışmalar tarafından şekillenmeye başladı. Bu ideolojik mücadele, Türk-Kürt ve dindar-seküler kimlik karşıtlıkları zemininde iki eksende cereyan etti. Her iki ayrışma hattı da Kemalist bürokratik vesayeti sorgulayan ve onu anormalleştiren bir işlev gördü. Bu iki yerel hattın üzerinde ise, bu tarihi döneme damgasını vuran küresel demokratikleşme trendi, başka bir ifadeyle liberal demokrasi-otoriterlik karşıtlığı yer almaktaydı. Esas itibarıyla bu hat üzerinden Kemalist hegemonyanın dayanak noktasını oluşturan bürokratik vesayetin geriletilmesi ve yeni siyasi şartların ortaya çıkışı mümkün oldu. Ancak bu hattın siyaset üzerindeki asıl etkisi, bir on yıl sonra 2000’li yıllarda çok daha belirgin bir şekilde hissedilecekti.

Bununla birlikte, toplumsal alandaki yeni şartların siyaset alanına yansımaları ve ülkede demokratik ve etkin bir iktidar üretecek bir siyasi düzenin tesis edilmesi, bürokratik vesayetin ayak diremesi ve bu direnç karşısında toplumu siyaset alanında tek bir cephede toparlayacak güçlü bir siyasi iradenin eksikliği nedeniyle gerçekleşemedi. Bu dönemde siyaset alanı, toplumsal muhale-

feti siyasete taşımakta yeterince etkili olamayan muhalif siyasi partiler ile düzen partileri arasındaki, aynı zamanda da bu partilerin kendi aralarındaki, “düşmanlık” derecesinde çatışmalara sahne oldu. Siyaset kurumundaki seviye kaybı, siyaset alanındaki parçalanma ve ortaya çıkan otorite boşluğunun siyaset-dışı aktörleri siyasete müdahil olmaya davet etmesiyle ileri bir boyuta taşındı. Siyaset alanı ile toplumsal alan arasındaki kopukluk ve mesafe açıldı; iki alan arasındaki çelişki ve yabancılaşma had safhaya ulaştı. Böylece, siyaset alanının toplum nazarında anlamı ve demokratik meşruiyeti büyük hasar aldı. Siyasi istikrarsızlığın tetiklediği yolsuzluk, terör, mafyalaşma ve ekonomik krizle birlikte Türk siyasi hayatında bir dönem kapanmış oldu.

Kasım 2002 ile başlayan yeni dönemde siyaset alanı yeni bir çehreye kavuştu. 1990’larda bürokratik vesayeti tasfiye etmeye yönelik siyasi aktörler başarısız olmuştu. Ancak halk bu dönemde dibe vuran sosyo-politik düzenin, yani demokratik normlardan kopuşun ve istikrarsızlığın faturasını yalnızca bürokratik vesayeti geriletmede başarısız olan siyasi aktörlere değil, bürokratik vesayet ve onun siyaset alanındaki temsilcilerine de kesti. Bu siyasi atmosferde girilen yeni dönemde siyasi ayrışma; toplumsal alanın demokrasi, istikrar ve etkin bir yönetim talepleri doğrultusunda tek bir hat üzerinden, otoriter-demokrat güçler karşıtlığını merkeze alarak ve dolayısıyla çok daha billurlaşmış bir şekilde ortaya çıktı. Bu yapıda, bir tarafta “geçmiş” temsil eden otoriter Kemalist bürokratik vesayet (CHP), karşısında ise “geleceği” temsil eden ve farklı ideolojik eğilimlerden (liberal, muhafazakar, vs.) toplumsal kesimlerin oluşturduğu demokratik blok (AK Parti) yer aldı.

AK Parti’nin yüzde 34’lük oy oranı ve CHP’nin yüzde 19’lük oy oranıyla barajı geçerek Mecliste temsil edildiği 2002 genel seçiminin ortaya çıkardığı ikili yapı, toplumsal alandaki bu ayrışmayı net bir şekilde ortaya koyuyordu. 2007 genel seçimi ise, AK Parti’nin oy oranını yüzde

46'ya, CHP'ninkini ise yüzde 20'ye çıkarmasıyla bu ayrışmanın toplumsal alanda mevzi kazanarak pekişmekte olduğunu gösterdi. Fakat aynı zamanda, oyların yüzde 14'ünü alarak MHP'nin Meclise girmesi, Kemalist-demokrat ana ayrışmasının yanı sıra, muhafazakar-demokrat kimlik ile etnik milliyetçilik arasında yan bir ayrışmanın ortaya çıkışına da sahne oldu. Bu yeni ayrışmayla her ne kadar toplumsal parçalanma ileri bir düzeye taşınmış olsa da, muhafazakar-etnik milliyetçi farklılaşması siyasi ve toplumsal alanda had safhaya ulaşan Kemalist-demokrat blok geriliminin tansiyonunu düşürme ve bu gerilimin demokratik siyasetin sınırları içerisinde kalması noktasında kritik bir rol oynadı. Bu ayrışmanın merkezinde yer alan MHP, AK Parti ile CHP arasında bir bağlantı noktası ve geçişkenlik sağlayarak demokratik siyaseti mümkün kılan bir tampon işlevi gördü.

2011 genel seçimi de 2007'de ortaya çıkan bu yeni durumu onaylamaktaydı. AK Parti oy oranını yüzde 50'ye, CHP ise yüzde 26'ya yükseltirken, MHP'nin oy oranı çok az bir oynamayla yüzde 13'e geriliyordu. Burada açıkça görüleceği gibi toplumsal alandaki farklı siyasi görüşler peyderpey, 2002'de yüzde 53, 2007'de yüzde 80 ve 2011'de yüzde 89 temsil oranı elde ederek Meclise taşınıyor ve siyaset alanında çok daha geniş ve güçlü bir şekilde temsil ediliyorlardı.

ELİT KOALİSYONLARININ DAĞILMASI VE 7 HAZİRAN SEÇİMİ

2011 yılından 7 Haziran seçimine uzanan dönemde Türk siyasi hayatını etkileyen üç kritik gelişmeden bahsedilebilir. İlk olarak, 2011 yılı sonrasında farklı stratejik elit grupları ve toplumsal kesimlerden oluşan demokratik tarihi blok içerisinde ayrışma meydana geldi.¹ Bu ayrışmaya sebep olan birkaç faktörden bahsetmek müm-

kündür. Öncelikle, demokratik blok ya da farklı ideolojik eğilimlerden oluşan elit koalisyonlarının bir araya gelmesinde önemli bir faktör olan bürokratik vesayet büyük oranda geriletildi. Dolayısıyla, karşı-hegemonik bir blok olarak teşekkül eden elit koalisyonları varoluş gerekçesini kaybetmiş oldu. Bu, 2002'de başlayan dönemin kapanıp yeni bir dönemin başlaması anlamına geliyordu. Bu noktadan sonra yeni bir sosyo-politik zeminin inşa edilmesi süreci başladı. Bu süreçte, bir muhalefet dili olarak "negatif demokrasi" söyleminden düzen kurucu bir siyasete odaklanan "pozitif demokrasi" söylemine geçiş yaşandı. Bu tam olarak, demokrat blok ve elit koalisyonlarının içerisindeki aktörlerin birbirine alternatif ve birbiriyle çatışan siyasi programlara sahip olmaları ve toplum inşasına yönelmeleri anlamına geliyordu. Dolayısıyla, AK Parti'nin "Yeni Türkiye" olarak tanımladığı muhafazakar-demokrat söylem temelinde inşa etmek istediği toplumsal düzen, elit koalisyonları içerisindeki liberal, seküler-demokrat, vs. gibi gruplarla karşı karşıya kalmasına sebep oldu.

Gerçekten de bu kesimler, AK Parti'den en temelde düşünsel anlamda farklılaşmaktaydı. Bu durum, AK Parti ile giriştikleri iktidar mücadelesinin özünü ve içeriğini oluşturdu. Bu düşünsel farklılaşmalar ulusal, bölgesel ve küresel düzlemlerde farklı konum ve tavır alışlarda kendisini somutlaştırdı. Genel hatlarıyla liberaller; liberal demokrat değerlere referansla bir birey ve toplum inşasını mümkün kılan bir ulusal siyaset, Avrupa Birliği (AB) ile entegrasyonu merkeze alan bir dış politika, yerel değerler karşısında Batı medeniyetinin evrenselliğini sorgulamayan ve yeniden üreten tekçi bir küresel siyaset teklif ediyordu. Gülen Cemaati ise, etnik milliyetçiliğin ve otoriter bir toplum yapısının ağır bastığı bir ulusal siyaset, AB vizyonu ile sınırlandırılan pragmatist ulus-devletçi bir dış politika ve yerel olanı "evrensel" Batı'da eritmeyi amaç edinen bir küresel siyaset öngörüyordu.

Ancak, halkın desteğini arkasına alan ve siyaseten doğru manevralar yapan AK Parti, yeni dönemde düzen kurucu unsur olarak ken-

1. Ali Aslan, "Muhalefetin Pirus Zaferi mi?", *Star Açık Görüş*, 7 Haziran 2015; Burhanettin Duran, "Sırada İslamcılar Var!", *Sabah*, 30 Haziran 2015.

di siyasi programının bu alternatifler karşısında belirleyici olmasını sağladı. Dolayısıyla, sayısal olmaktan daha çok geleneksel medyada, sosyal medyada ve çeşitli sivil toplum mecralarında siyasi-ideolojik ağırlığa sahip ve devlet kademelerinde stratejik noktaları tutmuş bu gruplar (özellikle Gülen Cemaati) muhalefete has bir negatif siyaset diline savruldu. Aynı zamanda, meşru demokratik siyasetin tüketildiği noktalarda siyaset dışı müdahalelerle siyaset kurumuna etki etmekten de geri durmadılar.

Toplumsal alanda ivme kazanan parçalanma eğilimi, Türk ve Kürt milliyetçisi iki etnik milliyetçi siyasi projenin iyi bir şekilde organize olarak Mecliste temsil hakkı kazanmaları, siyaset alanında bir iktidarın çıkmasının önüne geçti.

Bu dönemde ikinci kritik gelişme, demokratik blokta/elit koalisyonlarında yaşanan dağılmaya paralel olarak ve AK Parti'nin siyasetin merkezine konuşlanmasıyla birlikte, AK Parti ile AK Parti karşıtı siyasi-toplumsal gruplar arasındaki ilişkinin doğasının radikal bir biçimde değişmesi oldu. Böylece, 2002-2011 yılları arasındaki AK Parti-CHP ana toplumsal ayrışması bir yandan merkezi rolünü kaybetme sürecine girerken, diğer yandan ayrışmaların içeriği büyük bir dönüşüme uğradı. Yeni dönemde muhafazakar kimliği ağır basmaya başlayan AK Parti gerçek manada siyasi merkeze otururken, Kemalist CHP ve milliyetçi MHP'nin AK Parti'ye karşı kullandığı siyasi dil de ahlakçı bir siyasi söylem temelinde iktidar eleştirisini merkeze alır şekilde gerçekleşmeye başladı. Bu dönemde AK Parti'ye yönelik otoriterlik, tek adam yönetimi, yolsuzluk ve dış politikanın iflası vs. gibi iktidarı sınırlandırma hedefi güden negatif siyasi söylemler muhalefetin dilini şekillendirmede ve toplumsal muhalefeti örgütlemeye ağırlık kazanmaya başladı.

7 Haziran seçimine bu yeni siyasi atmosferde girildi. Seçim sonucunda ortaya çıkan tabloda, 2002 sonrası Türk siyasi hayatı üçüncü kritik gelişmeyi tecrübe etti. 2011'den itibaren dönüşüme uğrayarak yeni bir hal alan AK Parti-CHP (muhafazakar-Kemalist) ve AK Parti-MHP (muhafazakar-milliyetçi) ayrışmalarına, muhafazakarlık ile etnik milliyetçilik temelinde yeni bir ayrışma (AK Parti-HDP) daha eklendi. AK Parti ile Kürt milliyetçiliği arasındaki ayrışma 2002'den itibaren var olmakla birlikte, 7 Haziran ile birlikte yeni bir boyut kazandı. Burada öne çıkan, bölgesel gelişmelerin de Kürt milliyetçiliğini tetiklemesiyle AK Parti ile Kürt sosyolojisi arasında bazı çelişkilerin ortaya çıkması ve AK Parti'nin çok sayıda (dindar-muhafazakar) Kürt seçmenini HDP'ye kaptırması oldu. Buna, HDP'nin AK Parti karşıtı sol-liberal, Kemalist ve Gülen Cemaati gibi gruplarla seçim koalisyonu kurarak yüzde 10'luk seçim barajını geçip siyaset alanında temsil hakkı kazanmasını da eklenmelidir. Elbette bu koalisyonun, AK Parti karşısında HDP'ye sayısal bir avantaj sağlamaktan daha çok, ideolojik-sembolik üstünlük sağlama noktasında işlevsel olduğunu da not etmek gerekir.²

Böylece, AK Parti'nin oy oranı dokuz puanlık önemli bir düşüşle yüzde 41'e, CHP'ninki ise bir puanlık küçük bir düşüşle yüzde 25'e geriledi. MHP oylarını üç puanlık bir artışla yüzde 16'ya çıkarırken, barajı geçerek ilk defa Meclise giren HDP yüzde 13'lük bir oy oranı yakaladı. Buna göre, toplumsal alanda ivme kazanan parçalanma eğilimi, özellikle yeni teşekkül eden muhafazakar bloktan Türk ve Kürt milliyetçisi bloğa doğru yaşanan oy kaymaları ve bu iki etnik milliyetçi siyasi projenin iyi bir şekilde organize olarak Mecliste temsil hakkı kazanmaları, siyaset alanında bir iktidarın çıkmasının önüne geçti. Başka bir ifadeyle, her ne kadar Mecliste toplumsal temsil yüzde 95 gibi rekor bir düzeye çıkmış olsa da, aynı anda dört partinin Meclise girmesi, hiçbir partinin tek başına hükümet ku-

2. Ali Aslan, "Seçim Kampanyaları ve Muhalefetin İktidarla İmtihani", *Star Açık Görüş*, 26 Nisan 2015.

ramamasına yol açarak 13 yıllık tek partili hükümet geleneğine son verdi. Bu pratik-siyasi boyutun yanı sıra ortaya çıkan siyasi manzara, AK Parti'nin toplumsal "normal" olma hedefine darbe vurdu.

Sonuç olarak, parlamenter sisteme has bir problem olan toplumsal farklılıkların temsilinin artması ile siyasi istikrar arasındaki negatif ilişki somut olarak tecrübe edilmiş oldu. Toplumsal parçalanmayı teşvik eden ve kurumsallaştıran bu yönetim sistemi, siyasi istikrarı garanti etmediği gibi demokrasiyi de, yani toplumsal farklılaşmaya haddinden fazla vurgu yaparak toplumun anlamlı bir bütün haline gelmesini de riske atmaktadır. Bu bir sosyo-politik yapısal "kriz" durumudur ve uzun vadede idare edilebilir olması mümkün değildir. Bunun sebebi, toplumsal farklılaşmaların siyasi istikrarı sarsmaması için, taraflar arasındaki ayrışmanın mutlak ötekiliğe ya da "düşman" algılamasına değil, göreceli ötekiliğe, yani "rakip" algılamasına dayanmasının gerekliliğidir. Böyle bir durum, taraflar arasında "ortak iyi" konusunda bir uzlaşının olduğu ve dolayısıyla toplumsal farklılıkların ötesinde ortak bir sosyo-politik zeminin yerli yerinde olduğunu göstermektedir. Bu yapısal şartlar altında toplumun genel çıkarlarının grup çıkarları karşısında, uzlaşının da çatışma karşısında ağırlık kazanması mümkün olabilir. Türkiye'deki mevcut sosyo-politik farklılaşma, ne yazık ki, "düşman" algılamasının ağır bastığı ve dolayısıyla siyasetin "göreceli kazanç" hesabına yaslanan "sıfır-toplamlı bir oyun" olarak algılandığı bir durum arz etmektedir. Bu durum, taraflar arasında gerçekçi ve uzun vadeli bir uzlaşmaya sağlam bir zemin sunmamaktadır. Ayrıca, ülke yönetimine dair meselelerin ele alınmasında siyasi sorumluluk göz ardı edilmekte ve genelin çıkarları grup çıkarlarının gerisine itilmektedir. Böylece, siyaset alanı siyasi istikrar üretmez duruma gelmekte ve ulusal ve uluslararası siyaset dışı aktörlerin etkili olabileceği bir ortam ortaya çıkmaktadır.

Bu krizi aşmanın yolu, siyaset alanının yeniden düzenlenmesinden, toplumsal parçalanmayı durduracak ve toplumu "ortak iyi" noktasında bir ağırlık merkezinde bir araya getirecek bir ku-

rumsallaşmaya gidilmesinden geçmektedir. Bu kurumsallaşma adımı; mevcut yönetim sisteminin, seçim sisteminin, siyasi partiler kanununun gözden geçirilmesini ve en nihayetinde de yeni bir anayasanın yapılmasını kapsamalıdır. Böylesi bir kurumsallaşma adımı, ülkede oynanan siyasi oyunun kökten değişmesine, yani siyasi istikrarın ve toplumsal birlikteliğin merkezde olduğu demokratik bir düzene geçilmesine olanak sağlayacaktır. Ancak böylesi bir düzende, özgürlük ile düzen/istikrar arasında birbirini destekleyen ve anlamlı bir birliktelik kurulabilir.

AK PARTİ: MUHAFAZAKAR SİYASETİN SINIRLARI

Her ne kadar AK Parti'nin 7 Haziran seçimiyle toplumsal "normal" olma iddiası darbe almış olsa da, seçim sonuçları ülkenin demokratik dönüşümünün hala büyük oranda toplumun ana damarını oluşturan muhafazakar sosyolojiye ve siyaset alanındaki temsilcisi durumundaki AK Parti'ye bağlı olduğunu göstermektedir. Keza AK Parti, kendi seçmen kitlesinin yüzde 4-5 gibi bir kesiminin tepki olarak sandığa gitmemesine ve muhalefet partilerinin zımnen ortak hareket etmesine rağmen yüzde 41'lik oy oranıyla açık ara birinci parti oldu. Ancak seçimlerde ortaya çıkan rakamların da gösterdiği gibi, 2011'de en geniş sınırlarına ulaşan AK Parti liderliğindeki toplumsal blok 2015'de doğal olarak daralma yaşadı.

Bu durumun ortaya çıkmasında; demokratik bloğun dağılması sonrasında AK Parti'den kopan grupların AK Parti karşıtı cepheye geçmelerinin, AK Parti'nin karşı-hegemonik bir siyasi aktör olmaktan iktidar odağı olmaya doğru evrilmesiyle etiko-politik üstünlüğünü kaybetmesinin ve iktidarın yıpratıcı etkilerine maruz kalması gibi dışsal faktörlerin önemli bir payı bulunmaktadır. Bunun sonucunda, AK Parti ilk defa demokratikleştirici, özgürleştirici ve kucaklayıcı bir güç olma imajını ve rolünü baskın bir şekilde elinde tutamamıştır.

Bunun yanı sıra, yerel ve pratik siyaset düzeyindeki teknik ve organizasyonel sorunlar, seçim kampanyasından kaynaklanan problemler, son yıllarda muhafazakar kesimde yaşanan sosyolojik dönüşümler gibi paradigma içi sorunlardan da bahsedilebilir. Yine, son dönemde Ortadoğu’da bölgesel gelişmelerin iç siyasete olan olumsuz yansımaları ve özellikle de AK Parti iktidarı açısından yıpratıcı etkileri de hesaba katılmalıdır. Netice itibarıyla, AK Parti açısından 7 Haziran seçiminde alınan sonuç, partinin “büyük siyaseti” konumundaki muhafazakarlık temelinde bir modernleşme modeli ortaya koyma ve siyasi-toplumsal zemin oluşturma sürecini kesintiye uğratmış oldu. Daha spesifik bir ifadeyle, “Yeni Türkiye”nin demokratik ve özgürlükçü bir anayasa ve siyasi sistemin yeniden inşasıyla kurumsallaşması için gerekli olan nihai adım atılamadı.

Bununla birlikte, Mecliste temsil oranında 2002’den 2015’e gerçekleşen büyük artışın, yani yüzde 53’ten yüzde 95’e çıkmasının partiler açısından başarı çitasını çok yukarılara çektiğinin de altı çizilmelidir. Keza 2002 seçiminde yüzde 34’lük oy oranıyla birinci parti çıkan ve 550 milletvekilinden 368’ini alarak tek başına hükümet kuran AK Parti, 2015 seçiminde yüzde 41’lik oy oranıyla birinci parti olarak çıkmasına rağmen 110 sandalye kaybı yaşayarak ancak 258 milletvekilliği alabildi. Böylece, tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğu elde edemedi. Bu rakamların açıkça ortaya koyduğu durum, siyaset alanının en büyük temsilcisi konumundaki AK Parti’nin toplumsal alana yeterince nüfuz edemediğinin göstergesidir. Bu açıdan, önümüzdeki süreçte iktidar olabilmek için AK Parti’nin üzerinde en fazla durması gereken mesele, topluma yönelik geliştirilecek yeni politikalarla toplumsal ayrışmaların siyaset alanında istikrarsızlık yaratacak bir noktaya varmasının önüne geçmek olacaktır.

Bu seçim sonuçlarından sonra AK Parti’nin önünde iki seçenek bulunmaktadır. Bunlardan ilki, siyasi ontolojik düzlemde partiye kimliğini veren yeni bir model arayışından, yani “muhafazakar modernleşme” iddiasından vazgeçip küre-

sel “liberal-kapitalist modernliğe” boyun eğmek, siyasi-pratik düzlemde ise toplumun yalnızca bir bölümüne yönelik siyaset yapan bir partiye dönüşmektir. “ANAPlaşma” olarak kamuoyunda ifade edilen bu tercih, AK Parti’yi en iyi ihtimalle liberal-kapitalist bir zemin üzerinde partilerden bir parti haline getirerek sınırlı ve iddiasız bir konuma düşürecek ve uzun vadede de siyaset sahnesinin dışına itecektir. Keza Türkiye’de AK Parti’yi var eden dinamikler, siyaset alanıyla sınırlı konjonktürel bir durum olmaktan öte, toplumsal alandan neşet eden tarihi bir iddiada, ontolojik boyutlara sahip siyasi bir “dava”da temellenmektedir. AK Parti’nin diğer tercihi ise, siyasi-pratik düzlemde bir yenilenme süreci başlatarak farklı söylem ve politikalarla tekrardan toplumun geneline açılma siyaseti izlemek, siyasi ontolojik düzlemde ise “muhafazakar modernleşme”nin son yıllarda somutlaşan çelişkilerini –mesela iktisadi kalkınma ile çevre/doğa arasındaki çatışma gibi– entelektüel bir sorgulamaya tabi tutarak aşmaya çalışmaktır.

Bu noktada, AK Parti’nin en büyük şansı muhalefet partilerinin toplumun geneline değil, yalnızca belli bir kesimine hitap eden kimlik temelli partiküler bir siyaset takip etmenin ötesine geçememeleri, dar siyasi söylemlere ve arkaik siyasi projelere saplanıp kalmış olmalarıdır. “Düzen kurucu parti” olma konusunda rakipsiz olmak, AK Parti’ye önemli bir fırsat sunarak kamçulamakla birlikte, 7 Haziran seçimi sürecinde gözlemlendiği gibi, partiyi rehavete sürüklenme ve siyasetin farklı katmanlarında “kariyer siyaseti”ni “dava siyaseti”nin önüne koyma tehlikesi de taşımaktadır.³

7 Haziran seçiminde AK Parti açısından dikkate değer bir nokta da, partinin kurucusu ve genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Ağustos 2014’te cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından, AK Parti’nin seçime genel başkan değişimi gerçekleştirerek girmiş olmasıdır. Lakin seçimde,

3. 7 Haziran seçimi öncesi AK Parti siyasetinin analizi için bkz. Tuncay Önder, “7 Haziran Seçimine Doğru Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)”, *SETA Analiz*, Sayı 127, (Haziran 2015).

yeni yönetimin ideoloji ve teşkilatlanma açısından eski yönetimle sürdürdüğü devamlılık, partinin seçimde elde ettiği sonuçta yönetim değişiminin ne ölçüde etkili olduğunun tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın AK Parti'ye paralel olarak yürüttüğü başkanlık sistemini merkeze alan mitinglerin partinin seçim kampanyası ile çakışması ve seçmen nezdinde kampanyalar arasında bir örtüşme olduğu algısının oluşması da, yönetim değişiminin seçim sonuçlarına tam olarak ne ölçüde etki ettiğinin tespit edilmesini mümkün kılmamaktadır. Yönetim değişiminin AK Parti'nin siyasi serüvenine olan etkileri ancak daha uzun bir süreçte, yeni yönetimin yukarıda değinilen meydan okumalar ve tıkanmalar karşısında, hem yerelde teşkilatlanma hem de ulusal düzeyde genel siyaset noktasında atacağı adımlara bakılarak anlaşılacaktır.

Elbette cumhurbaşkanı ile bir siyasi parti arasındaki yakınlaşmanın seçmen nezdinde nasıl karşılandığı ve sandığı ne şekilde etkilediği de AK Parti açısından seçimlerin bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanının direkt halk tarafından seçilmesiyle birlikte Cumhurbaşkanlığı makamının konum ve anlamında önemli bir değişim gerçekleşmiştir. Ancak, geçmişten gelen alışkanlıklar nedeniyle Cumhurbaşkanının alışlagelmiş durumun ötesinde etkin olması, kurucusu olduğu partinin seçmen tabanında bir heyecan ve motivasyon yaratırken; özellikle AK Parti'ye oy veren ancak zaman zaman kararsızlığa düşen seçmen davranışları üzerinde negatif etki yaratabileceği de ihtimal dahilindedir.

Sonuç olarak, son seçim sürecinin de ortaya koyduğu gibi, AK Parti'nin en temel sorunsalı, cumhuriyet ideolojisini ve küresel liberal modernliği içselleştirmiş bir toplumda, muhafazakarlığı merkeze alarak nasıl iktidar olacağı, toplumun tamamına nasıl hitap edeceğidir. Son dönemde, muhafazakarlığa muhalif söylemlere Türk milliyetçiliğinin ve Kürt milliyetçiliğinin de eklenildiğini hesaba kattığımızda, AK Parti'nin toplumsal alandaki etki alanının giderek

bir daralma sürecine girdiği tespiti yapılabilir. Kürt muhafazakar-dindar toplumsal kesimlerin 7 Haziran seçiminde önemli ölçüde HDP'ye kaymış olmalarının da motivasyonu AK Parti karşıtı bloğun bazı aktörlerinin, Türk muhafazakar-dindar kesimlerini, daha spesifik bir ifadeyle "İslamcılar" AK Parti'den koparmaya yönelik yürüttüğü kampanyanın –toplamda önemli bir başarısı olmasa da– siyasal alanda yaşanan tartışmaları domine etmede başarılı olduğunun da altı çizilmelidir. Muhafazakarlıktan atılacak her geri adım AK Parti siyasetinde bir kimlik krizine ve ideolojik yönelimsizliğe sebep olma riski taşıırken, muhafazakarlığın toplumsal alandaki limitlerine ulaşıldığı noktalarda ise AK Parti yeterince demokrat ve özgürlükçü olmamakla itham edilerek

AK Parti'nin en temel sorunsalı, cumhuriyet ideolojisini ve küresel liberal modernliği içselleştirmiş bir toplumda, muhafazakarlığı merkeze alarak nasıl iktidar olacağı, toplumun tamamına nasıl hitap edeceğidir.

sınırlandırılmaya maruz kalacaktır. Bu noktada, AK Parti yönetimi son dönemde partinin siyasi söylemlerinde yoğunlaşan muhafazakarlığın dozajını ayarlamak, yeni toplumsal koalisyonlar kurmak ve farklı toplumsal talepleri muhafazakar projeye eklememenin yeni yollarını bulmak gibi belli başlı politikaları devreye sokabilir.

CHP: YENİLENMENİN ÜST LİMİTİ

Muhalefet partileri uzunca bir süredir en temelde, AK Parti'nin toplumsal etki alanını genişletme stratejisini durdurmak ve geriletme gibi bir "hat savunması" siyaseti izlemektedir. Dolayısıyla

la, AK Parti'nin tek başına hükümet kuramamasıyla sonuçlanan 7 Haziran seçimi muhalefet partileri açısından bir başarı olarak görülebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi AK Parti-CHP çekişmesi, toplumsal alanda temellenen ve parti siyasetinin ötesinde bir niteliğe sahip bir tarihi-toplumsal vakadır. CHP temel olarak sivil ve askeri bürokrasinin ve seküler-milliyetçi cumhuriyet sosyolojisinin siyaset alanındaki temsilcisi konumdadır. Siyaset alanının ötesinde konuşlanan bu toplumsal sınıf ve aktörler, 2002'den itibaren AK Parti şemsiyesi altında toplanan demokratik güçlere karşı bir karşı-hegemonik mücadele vermekteler. Bu mücadele 2007-2008 yıllarında zirve noktasına ulaştı. Bu dönemde "cumhuriyet mitingleriyle" Kemalist blok bir öfke patlaması yaşamış ve AK Parti iktidarını sonlandırmak için tüm enerjisini sarf etmiştir. Ancak, AK Parti'nin geri adım atmaması, devamında sürekli bir şekilde toplumsal alanda mevzi genişletmesi ve devlette belli ölçüde hakim olmaya başlamasıyla CHP yeni bir siyasete geçmek zorunda kalmıştır.

Dolayısıyla, bürokratik vesayetın desteğinden mahrum kalan CHP, 2010'da Kemal Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlığa gelmesiyle birlikte muhalefet konumunu kabullenen yeni bir siyaset takip etmeye başladı. Böylece, siyaset yapma tarzı açısından tepkisel ve negatif bir çizgiye kayarken, ideoloji açısından ise "Yeni CHP" sloganıyla seküler ideolojik siyaseti geri plana iterek AK Parti'nin ekonomi, kimlik, demokrasi ve çevre konularındaki eksikliklerine odaklanan sol-liberal bir siyaseti benimsedi.⁴ Bu siyaset bir taraftan AK Parti'ye oy vermeyen ancak CHP'li de olmayan kitleyi kendi çatısı altında bir araya getirmeyi, diğer yandan da AK Parti'yi birçok farklı mecrada kuşatma ve sınırlandırmayı hedefliyordu. Neticede, CHP'nin bu dönemde oylarında altı puanlık bir artış gerçekleşti; 2007'de yüzde 20 olan oranı 2011'de yüzde 26'ya yükseldi. Toplumsal

alandaki AK Parti karşıtı yeni bir cephe kurma ideali taşıyan bu siyaset, Gezi olaylarında ilk meyvesini verdi. Ancak, "sokağın başkaldırısı" şeklinde tanımlanan Gezi, konjonktürel ve söylemsel bir başarı elde etmenin ötesine geçemedi. AK Parti'yi iktidardan uzaklaştıramadı ve AK Parti'ye alternatif bir iktidar konumuna da gelemedi.

CHP'nin yeni siyaseti Mart 2014 yerel seçimlerinde ve Ağustos 2014 cumhurbaşkanı seçiminde AK Parti karşısında başarısız oldu. Günümüzde üst üste gelen toplumsal ve siyasi yenilgiler sonucunda CHP, ciddi bir tıkanma yaşamaktadır. Nitekim AK Parti'nin dikkate değer bir oy kaybı yaşadığı 7 Haziran seçiminde "Yeni CHP" oylarını artırmak bir kenara, bir puanlık oy kaybı yaşamaktan kurtulamadı. Bunda, topluma bütünlüklü bir "hikaye" sunamamasının, ekonomiye odaklanan seçim vaatlerinin kamuoyunda yeterince ikna edici bulunmamasının, AK Parti karşıtı toplumsal muhalefetin liderliğini ve sol-liberal söylemi son dönemde HDP'ye kaptırmasının ve genel olarak da halkın belleğinde geçmiş bürokratik vesayet döneminin otoriterliğinin ve yönetsel beceriksizliğin CHP ile özdeşleşmiş olmasının etkileri vardır.

CHP'nin seçimdeki başarısızlığını gizleyen yegane unsur, seçim sonucunda dört partinin barajı geçmesiyle AK Parti'nin tek başına hükümeti kuramayacak konuma gelmesidir. Ayrıca, CHP'nin 22 sene sonra bir koalisyon hükümetinin -CHP en son 1991-1993 yılları arasında 18 ay süren DYP-SHP koalisyon hükümetinde yer almıştı- içerisinde yer alabilme ihtimalinin doğmuş olmasıdır. Ancak, koalisyon hükümeti içerisinde yer alamamak ve olası bir erken seçim, CHP'de Kılıçdaroğlu yönetiminin ve ortaya konulan yeni siyasetin başarısızlığını açık edecek ve nihayetinde partide yönetim değişimine yönelik çatlak seslerin yükselmesine neden olacaktır. Yine de belirtmek gerekir ki, CHP'nin asıl sorunu parti yönetimi ve kişilere ilişkin olmaktan ziyade, daha yapısal problemler olan ideolojik tıkanma ya da başka bir ifadeyle Türkiye'de sol ideolojinin

4. 7 Haziran seçimi öncesi CHP siyasetinin analizi için bkz. Tanju Tosun, "7 Haziran Seçimine Doğru Cumhuriyet Halk Partisi", *SETA Analiz*, Sayı 128, (Haziran 2015).

toplumsal karşılığının kitle partisi ve iktidar olmaya yetmemesidir. Ayrıca, parti tabanı ile parti yönetimi arasında yeni döneme uyum sağlama noktasındaki uyumsuzluk ve AK Parti'nin toplumsal alanda CHP'ye çok fazla manevra alanı bırakmaması da önemli birer sorun olarak masada durmaktadır. Dolayısıyla, CHP'nin önünde iki yol bulunmaktadır; ya radikal bazı adımlar atarak toplum nazarında kendisini siyaseten anlamlı bir hale getirmek ya da AK Parti karşıtlığı üzerinden yükselmesi muhtemel toplumsal muhalefetin liderliğini başka siyasi oluşumlara kapatarak ve sürekli bir şekilde buralara oy kaybederek toplumsal alanda peyderpey küçülmektir.

MHP: KİMLİK SİYASETİNİN SINIRLARI

AK Parti 2002 seçiminde toplumsal alanda Türk sağının muhafazakar, İslamcı, sağ-liberal ve Türk milliyetçisi kesimlerinin oylarını kendi çatısı altında toplayarak MHP'yi yüzde 8,5'lik bir oy oranıyla baraj altında bırakmıştı. MHP'nin baraj altında kalmasında elbette 1999'da kurulan ve Türkiye'yi ekonomik krize sürükleyen koalisyon hükümeti içerisinde yer alması ve bu hükümetin başarısız performansının da etkisi büyüktü. Ancak MHP 2007 genel seçiminde aldığı yüzde 14'lük oyla barajı geçerek Mecliste üçüncü parti konumuna geldi. Bunda belli başlı birkaç faktörün etkisinden bahsedilebilir. İlk olarak, zamanla AK Parti kendi iç çelişkileri, örneğin AB reformları ve Kürt vatandaşlara yönelik açılım politikası nedeniyle kendi bünyesindeki bazı Türk milliyetçilerini MHP'ye kaybetti. İkinci olarak, 2007 döneminde yükselişe geçen ulusalcılık dalgası CHP ile birlikte MHP'yi de yukarı çekti. Üçüncü olarak, merkez sağın güçlü partilerinin çöküşü MHP'ye de belli oranda oy kazandırdı. 2002 seçiminde 3 milyon oy alan DYP, 2007 seçiminde 1,9 milyona gerilemiştir. Dördüncü olarak, bazı CHP seçmenleri MHP'yi barajın üstüne çekerek AK Parti'nin Mecliste ki ağırlığını azaltmak için MHP'ye stratejik oy

kullanma yoluna gitti. Son olarak, milliyetçi söylemle bir anda parlayan ve 2002 seçiminde 2,3 milyon oy alan Genç Parti'nin, 2007 seçiminde tamamıyla silinmesi MHP'nin hızlı yükselişindeki en büyük paya sahipti. Neticede, MHP 2002 seçiminde aldığı oylarını 2007'de neredeyse ikiye katlayarak, 2,6 milyondan 5 milyona çıkardı ve Meclise girmiş oldu.

Böylece MHP, 2002 yılından itibaren siyaset alanına damgasını vuran demokrat-Kemalist (AK Parti-CHP) temel toplumsal ayrışmasına ek olarak yan bir toplumsal ayrışmanın, demokrat-milliyetçi (AK Parti-MHP) karşıtlığının siyaset alanındaki ana mecrası haline geldi. Buna göre, 2007'den itibaren MHP, (resmi olarak 2009'da başlayan) Çözüm Süreci karşıtlığı üzerinden AK Parti'yi hedef aldı. MHP siyasetinin temel noktası, AK Parti'nin demokratikleşme çerçevesinde Kürtlere yönelik attığı adımlara ve muhafazakarlık temelinde ortaya koymaya çalıştığı toplum modelinin, Türk ve Kürt milliyetçiliğini aşan ve toplumu post-milliyetçi bir kimlik ("Türkiyelilik") etrafında bir araya getirmesine olan karşıtlıktı. Muhafazakar ve milliyetçi toplumsal mitler arasındaki bu gerilim, iki parti arasında toplumsal alanda bir mevzi mücadelesine dönüştü. 2011'de oylarını 0,5 milyon artırmasına rağmen MHP, 1 puanlık oy düşüşü yaşadı, yüzde 14'ten yüzde 13'e geriledi. Bunda, AK Parti'nin 2007-2011 yılları arasında hem ekonomi hem de siyasi-kültürel alanlarda göstermiş olduğu yüksek performansın payı olduğu kadar, terör olaylarının azalmasının milliyetçi-muhafazakar kesimlerde bir rahatlama sebep olmasının ve toplumsal alanda MHP'nin oy yelkenlerini şişirecek milliyetçi oy potansiyelinin sınırlarına ulaşılmamasının etkisi vardı. Bununla birlikte, toplumsal alanda yerleşiklik kazanan muhafazakar-milliyetçi ayrışması siyaset alanında canlılığını korumaya devam etti.⁵

5. 7 Haziran seçimi öncesi MHP siyasetinin analizi için bkz. Mustafa Altunoğlu, "7 Haziran Seçimine Doğru Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)", *SETA Analiz*, Sayı 126, (Haziran 2015).

7 Haziran seçiminde MHP oylarını 2 milyon artırdı. Bunun neticesinde siyaset alanındaki payını yüzde 13'ten yüzde 16'ya çekmiş oldu. MHP'nin yükselişini birkaç noktada özetlemek mümkündür. Öncelikle, genel olarak Kürt milliyetçisi HDP'nin oylarında yaşanan yükselişin toplumda tepki olarak Türk milliyetçiliğini yükselttiği ve bunun da MHP'nin hanesine yazıldığı bir gerçektir. Bu oyların önemli bir kısmı ilk defa oy kullanan genç seçmenlerden geldiği gibi, diğer partilerden de önemli oranda MHP'ye oy kayması yaşanmıştır. Örneğin, toplumsal tabanlarının yer yer keşiştiği AK Parti'den MHP'ye belli oranda oy kayması gerçekleşmiştir. Bunun nedeni ideolojik olduğu kadar, son dönemde yaşanan yönetim sorunlarının AK Parti seçmenini tepki olarak kendilerine en yakın parti olarak gördükleri MHP'ye yönlendirmiş olmasıdır. Batı'da AK Parti'ye yönelik tepki oylarının adresi büyük oranda MHP olmuştur. Yine, CHP'den MHP'ye çok daha büyük oranda bir oy kayması yaşandı. Bunun yerel siyasetten kaynaklanan nedenleri olduğu gibi daha genel sebepleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında; CHP'nin 2010'dan itibaren sol-liberalizme göz kırpan "yeni" siyasetinin, son dönemde belli başlı ulusalcı siyasi figürlerin tasfiye edilmesinin ve CHP'nin seçim kampanyası sürecinde paralel yapı ve HDP'yle yakınlaşması ve birlikte hareket ediyor görüntüsü vermesinin bazı devletçi-milliyetçi CHP seçmeninde tepkiye neden olması vardır.

Sonuç olarak, MHP için 7 Haziran seçiminin oldukça başarılı geçtiğini söylemek gerekir. MHP'nin oy oranı, partinin oylarının zirveye çıktığı 1999 seçimine –MHP 1999'da 5,6 milyon oyla Mecliste yüzde 18'lik bir temsil hakkı elde etmişti– oldukça yaklaşmıştır. Ancak MHP'nin en temel sorunu topluma pozitif bir siyaset sunamaması ve seçim başarısının diğer partilerin yanlışlarına ve olağanüstü olayların yaşanmasına endeksli olmasıdır. Aynen CHP gibi, topluma ikna edici bir "hikaye" sunamayan ve AK Parti karşılığında endeksli bu negatif siyasetle bir partinin iktidar olma şansı ancak koalisyon ihtimalinin ortaya çık-

masına –ya da daha kötü bir ihtimalle siyaset-dışı aktörlerin siyaset alanını kontrol etmesine– bağlıdır. Pozitif bir siyaseti olmayan bir partinin güvenoyu alarak iktidarda uzun süre kalması ve bir sonraki seçimde tekrardan iktidara gelmesi neredeyse imkansız bir durumdur. Koalisyon hükümetlerinin partileri, özellikle de koalisyonun küçük ortaklarını, yıprattığı ortadadır. Keza, MHP 1999 seçiminde yüzde 18 oy almışken, 2002 seçiminde içinde bulunduğu koalisyon hükümetinin başarısızlığı ve milliyetçi siyasetten verdiği tavizler nedeniyle çok büyük bir düşüş yaşayarak yüzde 8,6'lık oy oranıyla baraj altında kalmıştır. Geçmişin bu acı tecrübesinin de etkisiyle, MHP'nin günümüzde bir koalisyon hükümeti içerisinde yer almaktan olabildiğince çekindiğini gözlemlemek mümkündür. Özetle, MHP siyasetinin bu haliyle koalisyon ortağı olmak ile baraj altında kalmak kısır döngüsüne hapsediği söylenebilir.

HDP: TÜRKİYELİLEŞME SANCISI

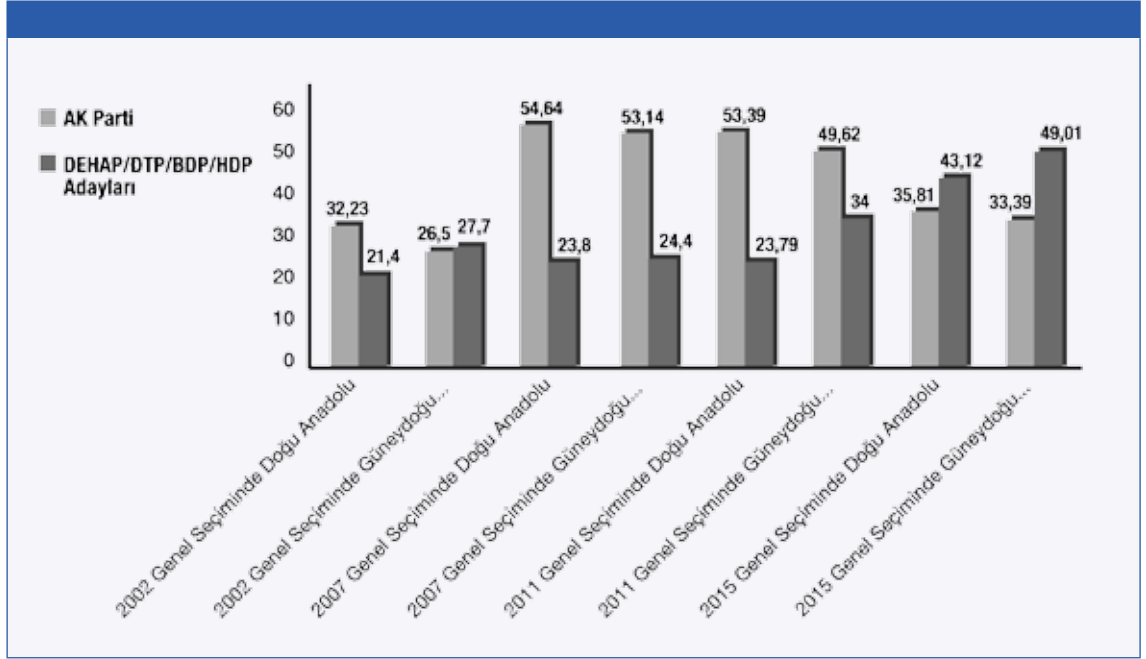
HDP çizgisindeki partilerin oy oranlarında son 13 yılda dalgalı bir grafik gözlemlendi. 2002'de DEHAP iki milyon oy ile yüzde 6'lık bir temsil hakkı elde ederek baraj altında kaldı. 2007'de seçim barajını aşmak için farklı bir strateji takip edildi, bağımsız adaylarla girilen seçimde 1,8 milyon oy ile yüzde 5'lik bir temsil hakkı kazanıldı. Bunun sonucunda Mecliste 26 milletvekilinden oluşan bir grup kuruldu. Bağımsız adaylarla seçime girme stratejisi 2011'de devam ettirildi. Bu seçimde oylarda bir milyon artış sağlandı, 2,8 milyon oy ile yüzde 6,5'lik bir temsil hakkı elde edildi. Bunun karşılığında Mecliste 36 milletvekilinden oluşan bir grup kurma hakkı kazanıldı. 7 Haziran 2015 seçiminde ise uzun bir aradan sonra parti olarak girme kararı alındı. Seçimde bu çizgideki siyasi partilerin sonuncusu olan HDP, oylarını iki kattan fazla artırarak 6 milyona çıkardı, yüzde 13'lük bir oy oranıyla Mecliste 80 milletvekili ile temsil edilme hakkı kazandı.

Gerçekten de 7 Haziran'da 13 yıl sonra parti olarak seçime girme kararı alınması, HDP çizgisindeki Kürt hareketi açısından 7 Haziran seçiminin en fazla dikkat çeken konusu oldu.⁶ Bu durumu ilginç kılan HDP'nin böylesi riskli bir kararı, hareket içerisinde bazı itirazlara rağmen, neden aldığıydı. Bu noktada iki husustan bahsetmek gerekir. Öncelikle, meseleyi genel siyaset açısından değerlendirdiğimizde, 2015 yılında Türkiye siyaseti büyük bir değişimin eşiğine gelmişti. Buna göre, başkanlık sistemine geçişle toplumsal alan ile siyaset alanı arasındaki ilişkilerin ve yine, yönetim sistemindeki bu değişimle atanmışlar ile seçilmişler arasındaki ilişkilerin radikal bir şekilde değişmesi söz konusuydu. Böylesi bir kurumsallaşma, 1950 sonrası kurulan ve mevcut parti siyasetine de zemin teşkil eden siyasi düzeninin toptan ve radikal bir şekilde dönüştürülmesini kapsıyordu. Bu değişim, Türkiye'de iktidar ilişkilerinin geri döndürülemeyecek şekilde yeniden düzenlenmesi anlamını taşıyordu. Daha açık bir ifadeyle, koalisyon ihtimalini ortadan kaldıracak yeni düzen, toplumun sadece belli bir kesimine odaklanan tüm siyasi partilerin anlamsızlaşması ve büyük bir iç değişime mecbur kalmalarını ve siyaset kurumunun güçlenmesi nedeniyle de siyaset dışı aktörlerin ve bürokrasinin hareket alanının olabildiğince daraltılmasını öngörüyordu. Dolayısıyla, 7 Haziran seçimi bu kurumsallaşma adımı ile taraflar açısından siyaseten bir ölüm-kalım mücadelesine ve bir referanduma dönüştü. AK Parti'nin, daha spesifik olarak da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın başkanlık sistemine geçilmesi çıkışı ve bunun karşısında ağız birliği yapmışçasına muhalefet partilerinin "seni başkan yaptırılmayacağız" söylemleri ve bu doğrultudaki politikaları bu durumu somutlaştırıyordu. Bu durumda, AK Parti'nin bu değişikliği yapacak sayıda milletvekili alması, muhalefetin de yekpare olarak AK Parti'yi tek başına anayasayı değiştiremeyecek ya da daha kötü bir ihtimalle tek başına iktidar yapmayacak bir sonuç

alması gerekiyordu. Dolayısıyla, bir dördüncü partinin barajı aşarak Meclise girmesi, AK Parti karşıtı toplumsal aktörler ve muhalefet partilerinin tamamı açısından varoluşsal bir mesele halini almıştı. HDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş'ın cumhurbaşkanı adaylığı ile Ağustos 2014'te provası yapılan statükoyu koruma amaçlı bu politika, 7 Haziran'da açık bir şekilde tatbik edilmiş oldu.

Meselenin diğer boyutu ise Kürt siyasi varlığının geleceği noktasındaydı. Bölgesel gelişmelerin, özellikle Suriye'de Şam yönetiminin kontrolünü YPG'ye bıraktığı ve homojenleştirilen Kürt bölgelerinin ortaya çıkışı, Kürt siyasi hareketinin Çözüm Süreci kapsamında Türkiye'ye entegre olma eğilimini büyük oranda geri plana itti. Çözüm Sürecinde geline nokta PKK'nın silah bırakması ve sivil siyasetin tamamıyla devreye girmesi gerekiyordu. Ancak konjonktürel gelişmelerin Kürt siyasi hareketi için yeni fırsatları gündeme getirmesi ve bölgede oluşan yeni dengeler için Batı'dan gerekli desteğin görüldüğü bir anda PKK'nın silah bırakarak Çözüm Sürecinin nihayete erdirilmesi mümkün değildi. AK Parti'nin de bazı yanlış manevraları sonucunda ortaya çıkan fırsat pencerelerini kullanan Kürt hareketi, Çözüm Sürecini tıkama ve erteleme yoluna gitti. Ancak HDP için bu noktada ikinci bir adımın daha atılması gerekiyordu: AK Parti ile muhafazakar Kürt kitlelerini birbirinden yabancılaştırmak ve Kürtlerin tek temsilcisi konumuna gelmek. Bunun için, bağımsız adayları değil, Kürt bölgelerinde AK Parti karşısında bizzat HDP'nin kendisini oylatmak gerekmekteydi. Ancak bu şekilde Kürt siyasi hareketinin varlığı gerçek anlamda test edilebilir ve pan-Kürdist bir siyaset için zemin hazırlanabilirdi. Ayrıca, yüzde 10'luk seçim barajını aşmak için gereken oy sıçraması ancak böylesi radikal fakat bir yandan da olabildiğince riskli bir politikayla mümkün olabilirdi. Bu politika, IŞİD ile AK Parti arasında bir ilişki varmış algısı yaratılıp, siyasal İslam-Kürt milliyetçiliği karşıtlığı işlenerek yürürlüğe konuldu. Başarılı bir şekilde AK Parti ile HDP arasında bir tercih yapma noktası-

6. 7 Haziran seçimi öncesi MHP siyasetinin analizi için bkz. Vahap Coşkun, "7 Haziran Seçimine Doğru Halkların Demokratik Partisi (HDP)", *SETA Analiz*, Sayı 124, (Haziran 2015).

na getirilen Kürt seçmenler, seçim öncesinde bazı olağanüstü olayların da yaşanmasıyla HDP'ye daha yoğun bir desteği ortaya çıkardı. Neticede, Kürtlerin temsili konusunda ilk defa AK Parti ikinci parti konumuna geriledi ve HDP istediği sonucu elde etmiş oldu.

HDP'nin parti olarak seçime girme kararının bu iki boyutu göz önüne alındığında, "7 Haziran HDP'si"nin yalnızca Kürt milliyetçiliğinin değil, aynı zamanda seküler sosyolojiden beslenen ve Gezi sürecinde şekillenen sol-liberal toplumsal muhalefet odağının siyasetteki adresi durumuna getirildiği gözlemlenmektedir. Açacak olursak, bu ittifakın temeli üst katmanlarda seküler kimlik üzerine inşa edildi, ortak hedefi ise toplumsal alanda muhafazakar bloğu geriletmek ve siyaset alanında da AK Parti'yi tek başına iktidar yapmamak şeklinde tezahür etti. Bu ittifak öncelikle, muhafazakar toplumsal projenin ülkenin batı kesimlerinde muhafazakar-seküler hattında durdurulmasını ve sınırlandırılmasını kapsıyordu. AK Parti-CHP çatışmasında somutlaşan bu hat, 7 Haziran seçimi sürecinde HDP'yi Meclise sokabilmek için AK Parti-HDP karşıtlığı noktasına kaydırıldı. Seçim kampanyaları döneminde med-

ya organlarında Kürt hareketi ile Gezi arasında geriye dönük olarak bir ortaklık ve özdeşlik kurulması çabaları bu durumu ortaya koymaktaydı.

Bu ittifakın ikinci hattı ise daha çok ülkenin doğu kesimlerinde muhafazakarlık-Kürt milliyetçiliği karşıtlığında gerçekleşmekteydi. Burada muhafazakar toplum projesinin Kürt nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde geriye itilmesi ve alanının daraltılması hedeflendi. Bu hedefin kapsamını, muhafazakar blokta konuşlanmış olan dindar Kürtleri kendi yanına çekerek⁷ muhafazakarlığın toplumsal alandaki sınırlarını daraltmak ve toplumsal alandaki bu etnik ayrışmayı siyaset alanına taşımak oluşturmaktaydı. Bu politikanın toplumsallaştırılması için de, HDP bir süredir AK Parti'nin "Kemalist devletin" bir devamı olduğu tezini işlemekte ve Kürt milliyetçiliği-radikal İslam karşıtlığı üzerinden AK Parti'yi IŞİD ile ilişkilendirerek, AK Parti'nin bölgede Kürtleri bastırma siyaseti izlediği ve Çözüm Sürecini askıya aldığı algısını yaratmaya çalışmaktaydı.

Neticede, birbiriyle tam olarak örtüşmese de belli noktalarda birbirine temas eden (me-

7. Burhanettin Duran, "HDP'nin İmkan ve Açmazları", *Sabah*, 16 Haziran 2015.

sela AK Parti karşıtlığı) iki sosyoloji, 7 Haziran seçiminde HDP çatısı altında bir araya getirildi. Bu toplumsal koalisyon, AK Parti karşısında önemli bir başarı elde etti. Dolayısıyla “7 Haziran HDP’si” oturmuş bir siyasi proje olmaktan ve bir bütünlük arz etmekten ziyade, Kürt milliyetçileri ve sol-liberal gruplardan oluşan konjonktürel bir ittifak görüntüsü vermektedir. Dolayısıyla bu durum, kamuoyunda işlenen HDP’nin “Türkiyelileştiği” tezini çürütmektedir. PKK’nın gölgesinde siyaset yapan HDP’nin esas itibarıyla bölgeselleşme ile Türkiyelileşme arasında bir ikilem yaşaması söz konusu değildir. HDP’nin ana damarını Kürt milliyetçiliği ve zaman zaman ayrılıkçılığı oluşturmaktadır. “Türkiyelilik” bu siyasete alternatif bir tercih olmaktan ziyade, HDP’nin hedefine hizmet ettiği ölçüde işlevsel olan ve taktiksel olarak devreye sokulan bir siyasi söylemdir. HDP’nin “Türkiyelileşme” siyasetinin, seçim sonuçları ile de test edildiğinde ortaya çıktığı gibi, daha çok bölgeselleşmeye hizmet ettiği gerçeği ile karşı karşıyayız. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında “Türkiyelileşme” söylemi mevcut durumda bir yanılsamadan ibarettir. Bu durum, seçim kampanyası sürecinde ülkenin batı ve doğusunda birbirinden tamamıyla kopuk iki ayrı kampanyanın yürütülmesi ve bu kampanyalarda kullanılan söylemlerin birbirleriyle ilişkisizliğinde ve zaman zaman da çelişmesinde kendini açık etmiştir. Ancak HDP’nin seçim sonrası göstereceği siyaset performansı ve atacağı somut adımlar üzerinden “Türkiyelileşme” politikası test imkanı bulacaktır.

Sonuç itibarıyla, 7 Haziran seçimiyle birlikte toplumsal parçalanma yeni bir toplumsal ayrışma ekseninin –muhafazakar-Kürt milliyetçisi– de siyaset alanında temsil hakkı kazanmasıyla ileri bir boyuta taşınmış oldu. Böylece, Türkiye toplumsal alanı 2002’deki tek cepheli ayrışmadan daha da parçalanarak üç cepheli bir ayrışmaya doğru evrildi. Bunun siyaset alanı açısından anlamı, seçimlerin tam anlamıyla bir iktidar üretemeyecek duruma

gelmiş olmasıdır. İktidarın ortaya çıkması bir koalisyon hükümetinin kurulabilmesine ve taraflar arasındaki uzlaşmaya bağlı duruma gelmiştir. Uzlaşma ihtimali imkan dahilinde olsa da uzun vadede ülkeye istikrarlı bir yönetim sunacak bir iktidarın ortaya çıkması, taraflar arasındaki ayrışmaların çok sert olmasından dolayı pek mümkün gözükmemektedir. Koalisyon ihtimalinin yanında erken bir seçime gidilerek sürecin en baştan tekrar başlatılması da önemli bir seçenek olarak durmaktadır.

7 HAZİRAN SEÇİMİ VE SONRASINDA ÇÖZÜM SÜRECİ

Türkiye’nin son 12 yıllık normalleşme ve demokratikleşme sürecinin en önemli kazanımlarından biri olan Çözüm Sürecinin, 7 Haziran 2015 seçimi öncesinde geri döndürülemez bir yapıya kavuşturulması için siyaset kurumu yoğun bir çaba harcadı. Taraflar arasındaki görüşme trafiği kimi zaman hızlanıp, zaman zaman da yol kazasına uğrasa da; süreç, 28 Şubat 2015’te Dolmabahçe’de düzenlenen ve Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan, İçişleri Bakanı Efkân Ala ile HDP grup başkanvekilleri Pervin Buldan, İdris Baluken ve HDP İstanbul Milletvekili Sırrı Süreyya Önder’in katıldığı görüşmenin ardından gerçekleşen basın toplantısıyla yeni bir aşamaya geçti. Toplantıda Önder, sürecin gereksinimleri olarak belirlenen 10 maddeyi sıralayarak Abdullah Öcalan’ın PKK’yı “silahlı mücadeleyi bırakma temelinde stratejik ve tarihi karar vermek için” bahar aylarında olağanüstü kongreyi toplamaya davet ettiğini duyurdu.⁸ Öcalan’ın bu çağrısı, 21 Nisan’da Diyarbakır’daki Nevruz kutlamalarında okunan mektupla da yinelenecekti. Fakat seçim sürecinde girilen yeni atmosfer ve dikkatlerinin seçim kampanyalarına yoğunlaşması, Çözüm Sürecine yönelik yeni adımların atılmasını da geciktirdi. Ayrıca bu maddeleri siyaset sahnesine taşıyacak hiçbir gündem

8. “Dolmabahçe’de Tarihi Açıklama”, *Milliyet*, 1 Mart 2015.

maddesinin önerilmemiş olması da süreçte yeni aşamaya geçilmesini mümkün kılmadı.

7 Haziran'a gidilen süreçte, Çözüm Süreci gerek içerideki tartışmalarla gerekse de uluslararası ve bölgesel konjonktürden kaynaklanan Ortadoğu coğrafyasındaki değişimle farklı bir yöne evrildi. PKK, silahsızlanmaya dönük her tartışmada Rojova başta olmak üzere bölgede yaşanan istikrarsızlığı da gerekçe göstererek, bölgede siyasi ve askeri gücünü konsolide etme arayışına girdi. 6-8 Ekim olaylarının ardından yaşanan krizden zarar gören Çözüm Süreci, her ne kadar Dolmabahçe Deklarasyonu ile normalleşme sürecine evrilse de, seçim atmosferinde PKK'nın Güneydoğu Anadolu bölgesinde kamu otoritesini sarmaya yönelik tavrı gerilimi tırmandırdı.⁹ Ayrıca,

Parti olarak seçime girme kararı alan HDP, barajı aşamadıkları taktirde Çözüm Sürecinin biteceğini ve yeniden çatışma ortamına girileceğini hissettiren bir duruş sergiledi.

6-8 Ekim'de yaşanan şiddet sarmalı ve Cizre'de yaşanan olaylar HDP çizgisindeki Kürt siyasal hareketini bir meşruiyet krizine sokmuş, sonradan Çözüm Sürecinde hükümetin kararlı tutumu normalleşme ve çözüm siyasetini tekrar işler hale getirmişti. Bu anlamda ortaya çıkan yeni dinamikler HDP'yi de tekrar şiddet çağrısına değil, siyasete mahkum etmiştir. Böylece, sürecin sağladığı zemin üzerinden HDP, siyasi meşruiyetini artırmış ve söz konusu hareketin siyasal alanını genişletme yönünde seçimlerle birlikte yeni bir fırsat yakalamıştır. Ancak seçim sürecinde pragmatik yönü daha fazla olan barışçıl söylemlerinin

9. Fahrettin Altun, "Çözüm Sürecine Ne Oldu?", *Sabah*, 25 Haziran 2015.

testi, HDP'nin seçimden sonra bu tutumunu devam ettirip ettirmemesiyle doğrudan ilgilidir.

HDP 7 Haziran seçimine giderken Çözüm Sürecinin hükümete sağlayacağı siyasi kazanımı etkisizleştirmeye yönelik bir kampanyayı devreye soktu. Bir taraftan Çözüm Sürecinin sağladığı normalleşme üzerinden meşruiyetini artırırken, buna bağlı olarak toplumda oluşmuş AK Parti karşıtlığının taşıyıcılığını üstlenerek, bölgede yaşanan krizli halin ve Çözüm Sürecinin, seçim sonrası dinamiklerinin neler olması gerektiğine yönelik tartışmaları ertelemiştir. Böylece seçim sonrasında Çözüm Sürecinin tahkimine yönelik siyaset yapma baskısını da bertaraf etmeyi amaçlamıştır. Diğer taraftan ise, parti olarak seçime girme kararı alan HDP, barajı aşamadıkları taktirde sürecin biteceğini ve yeniden çatışma ortamına girileceğini hissettiren bir duruş sergiledi. Böylece kendi seçmen tabanını barajla tahkim ederken Türkiye seçmenini de Çözüm Süreci ekseninde kendi tarafına çekmeye çalışan bir strateji izledi. Ayrıca seçim kampanyasında, doğrudan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı hedef alarak, "seni başkan yaptırmayacağız" sloganı etrafında, Türkiyelileşme siyasetini bir tür "boş gösteren" olarak sundu. Böylece seçim sürecinde, Kürt meselesinin çözüm bekleyen sorunlarını, Türk seçmeni küstürür endişesiyle tartışmaktan da kaçındı. Yine milliyetçi hassasiyetleri yüksek olan toplumsal kesimlerin sinir uçlarına dokunabilecek, PKK'nın silah bırakması ve Abdullah Öcalan'ın konumu gibi hususları da gündeme getirmekten kaçındı. Tüm bunların üzerine HDP'nin barajı geçmesi meselesini Kürtlerin siyasi kaderi ile eşitlemeye çalıştı.

Bu süreçte HDP'nin kendi seçim başarısı ile Çözüm Sürecini bir görmesi ve bu argümanı sık sık kullanması, HDP'nin kendisine karşı yapılan her hareketi Çözüm Sürecini, barışı ve silahsızlanmayı tehdit eden bir adım olarak yorumlamasına da neden oldu. Bu durum ve bu yönde yapılan uyarı açıklamaları bazen bir tehdit

unsuruna da net bir şekilde dönüştü. Örneğin KCK Yürütme Konseyi, HDP'nin seçim bürolarına yönelik saldırılardan AK Parti hükümetini sorumlu tutarken, “bu ortamda Türkiye’yi demokratikleştirmek de, Kürt sorununu çözmek de mümkün değildir”¹⁰ gibi açıklamalarla aslında seçim sonrası hangi saiklerle nasıl bir siyaset izleyeceğinin de ipuçlarını verdi.

7 Haziran’a doğru HDP’nin bir taraftan Çözüm Sürecinin barış ortamından istifade ederek siyaset yapması, bir taraftan da PKK’nın silah bırakması hususunda tavrını net bir biçimde ortaya koymaması, Çözüm Süreci konusunda ikircikli bir duruş göstermesine neden oldu.¹¹ Çözüm Sürecini başlatan ve süreçte önemli yol kat edilmesinde büyük rol oynayan AK Parti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan karşıtlığında bir seçim kampanyası yürüten HDP, Çözüm Sürecinin seçim sonrasında da devam etmesini arzuladığını dile getirdi. Fakat Çözüm Süreci konusunda nasıl bir politika izleyeceğine dair “muğlak bir duruş” sergileyen CHP ve süreci “çözülme süreci” olarak tanımlayan MHP’ye değil de, bu konuda net bir duruş sergileyen AK Parti’ye yüklenmesi, HDP’nin seçim öncesi ve sonrasındaki temel paradoksunu ortaya koydu. Demirtaş Cumhuriyet tarihi boyunca devlet tarafından mevcudiyeti yok sayılan Kürtlere Kemalist ideolojinin verdiği zararın Çözüm Sürecini yürüten AK Parti’nin verdiği zarardan daha az olduğunu iddia ederek tam da bu açmazı işaret ediyordu.

HDP seçim beyannamesinde, Çözüm Sürecini “demokratik siyaset” vurgusu temelinde çerçevlendirdi. Böylece, söylem üzerinden şekillenen “Türkiyelileşme” projesi üzerinden yalnızca Kürtlerin sorunlarının değil, tüm demokrasi sorunlarının çözümlenmesine çaba sarf edileceği şeklinde seçim için stratejik bir dil kullandı. Dolmabahçe Mutabakatında açıklanan 10 maddenin,

çözümün ilkesel çerçevesi olarak kabul edildiği vurgulandı. Ancak, demokratik siyasetten özgür vatandaşlığa, kadın, kültür ve ekolojik sorunlardan kimliklerin tanınmasına, anayasal sorunlardan ekonomik, sosyal politikalara varıncaya dek kökleşen Kürt sorununun bütün boyutlarıyla çözümü gibi genel ifadelerle meseleye yaklaştı.¹²

7 Haziran seçimine giderken AK Parti, HDP siyasetinin bir sonucu olan bölge seçmeninin yaşadığı sıkışmışlığı rahatlatmak için Çözüm Sürecinin kendi bağlamında yürüyeceğini ve AK Parti olarak sürecin takipçisi olacaklarının altını çizen bir pozisyon belirledi. AK Parti, kendisini Kürt meselesinin çözümünün temel taşıyıcısı olarak gördüğü için, 2005 yılında Başbakan Erdoğan’ın sorunun çözümüne yönelik net irade beyanının ardından birçok konunun halledildiğini vurgulayan bir siyaset izlemektedir. 2013 yılında Erdoğan tarafından demokratikleşme paketi açıklanmış, Akil İnsanlar Heyeti oluşturularak Çözüm Sürecinin toplumsallaşmasına yönelik önemli bir adım atılmış, İmralı ile devlet arasındaki görüşmeler kamuoyuna açıklanmış ve eylemsizliği ortaya çıkaracak bir ortam oluşturulmuştur. TBMM’de “Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi” amacıyla Komisyon kurulmuş, 2014 yılında seçimlerde Türkçe dışındaki dillerde kampanya yapmasına imkan veren değişiklikler gibi düzenlemelerle Çözüm Sürecinde ilerleme sürdürülmüştür.

AK Parti, genel başkan değişiminin hemen ardından Çözüm Sürecinin öncelikleri arasında olduğunu tekrar vurgulamış, yeni hükümetin kurulmasıyla da Çözüm Sürecini hükümet programında somutlaştırmıştır. Bu bağlamda Ahmet Davutoğlu’nun başbakanlığındaki AK Parti hükümetinin Çözüm Sürecine yönelik ilk icraatlarından biri, Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun’un uygulama ilkelerini düzenleyen Bakanlar Kurulu kararının 2 Ekim’de Resmi Gazete’de

10. “KCK: Bu Ortamda Çözüm Mümkün Değil”, *Al Jazeera Türk*, 17 Mayıs 2015.

11. Burhanettin Duran, “HDP’nin Korku Siyaseti ve Senaryolar”, *Sabah*, 2 Haziran 2015.

12. HDP 2015 Seçim Bildirgesi, <http://www.hdp.org.tr/>

yayımlanmasıyla, kamuoyunda daha çok “Çözüm Süreci Kurulu” olarak adlandırılacak yapının oluşturulmasıydı. Bu kararlar birlikte Çözüm Süreci bir anlamda artık “devlet politikası” haline gelerek resmi bir altyapıya da kavuşmuş oldu.

AK Parti, 7 Haziran seçim beyanamesinde Çözüm Sürecini, sadece Türkiye özelinde değil, daha genel olarak bölgesel barış ve huzur ortamının reçetesi olarak tanımlamayı tercih etmiştir. Beyannameye silahın tamamen gündemden çıktığı bir noktaya ulaşmak için gereken tüm tedbirlerin alınmaya devam edeceği, ekonomik ve sosyal rehabilitasyona dönük çalışmaların hızlandırılacağı, demokratikleşme ile eş zamanlı olarak yatırım, üretim ve istihdam imkanlarının geliştirilmesi için çaba sarf edilmeye devam edileceği belirtilmiştir. Başbakan Ahmet Davutoğlu da seçim kampanyasında barış süreci ile ilgili olarak, “şu anda Çözüm Süreci hususundaki kararlılığımız ilk günkü kadar sabittir, hiçbir şekilde Çözüm Sürecinden taviz vermedik, vermeyeceğiz” vurgusuyla, bir anlamda partisine yönelik Çözüm Sürecinden vazgeçildiği eleştirilerini bertaraf etmeyi amaçlamıştır.¹³

CHP, Çözüm Süreci konusunda AK Parti politikalarını eleştirmekte beraber, Çözüm Sürecinin kendisine karşı net bir pozisyon belirlemediği. Ancak meselenin çözümüne yönelik atılan önemli adımları görmezden gelen, çekimsiz bir dil üzerinden konuya yaklaşarak kendisini riske atmayan, rutini bozmayan, zaman zaman kendisiyle çelişen, ama en nihayetinde muğlak bir siyaset izlemeyi tercih etti. AK Parti’nin yürüttüğü sürecin şekline itiraz etmekte, sorunun çözümüne yönelik tüm adımların Meclis çatısı altında uzlaşma yoluyla atılacağını vurgulamaktadır. Fakat bu uzlaşmayı sağlayacak denklemin nasıl kurulacağı ve sorunun çözümüne yönelik yaklaşımı farklı olan aktörlerin nasıl bir araya getirileceği hususuna net bir cevap verememektedir.¹⁴ Bu anlamda, Çözüm Süreci konusunda net bir tavır

takınmaması bu konudaki politik çelişkileri ile yüzleşmekten kaçınmasının da bir sonucudur.

CHP’nin seçim beyanamesinde Çözüm Süreci “Özgürlük, Hukuk Devleti ve Demokrasi” başlığı altında yer almıştır. CHP açısından bir ilk olarak; daha önce “Doğu ve Güneydoğu’da Tam Demokrasi” başlığı altında bölge merkezli klasik bakış açısına göre ele alınan sorunun, ilk defa “Kürt Sorunu” başlığı altında ele alınması önemliydi. Beyannameye “CHP Kürt sorununa kapsayıcı demokratik yurttaşlık anlayışından hareketle yaklaşacaktır” prensibi ortaya konya da, örneğin “Kürtçenin eğitim dili olmasına yönelik” beklentilere, “talep eden vatandaşların anadilini öğrenebilecekleri” gibi zaten şu an çoktan aşılması olan, mevcut durumu bile görmezden gelen bir yaklaşım sergilenmektedir.¹⁵

MHP’nin Çözüm Sürecine yaklaşımı ise “terörle mücadele” üzerinden şekillenmektedir. Bu bağlamda seçim beyanamesinde terörle müzakereye derhal son verileceği ve mücadele aşamasına geri dönüleceği net olarak ifade edilmiştir. Ayrıca, terörü sona erdirmeye hedefi doğrultusunda atılacak adımlardan biri olarak halkla ilişkiler ve toplumsal bilinçlendirme faaliyetine önem verileceği açıklanmıştır. Bu doğrultuda, sosyal yapı üzerindeki bölücü, ayrıştırıcı etkilerin yok edilmesinin sağlanacağı ve ayrıca ihtiyaç duyulan yasal ve idari düzenlemelerin yapılacağı, ülke güvenliğinin bugüne kadar olduğu gibi sadece belli teşkilatların görevi olarak algılanmayacağı, topyekun bir mücadelenin söz konusu olacağı vurgulanmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında, MHP’nin Kürt meselesinin çözümüne yönelik tutumunun güvenlikçi bir bakış açısı üzerinden şekillenmeye devam ettiği görülmektedir.

7 Haziran seçiminde koalisyon zorunluluğunun ortaya çıkmasının ardından, koalisyonun hangi partiler arasında kurulacağına yönelik alternatiflerde en belirleyici unsur, Çözüm Sürecidir. AK Parti gelinen süreçte Kürt meselesi ile

13. “Çözüm Süreci’nden taviz vermeyeceğiz”, *TRT Haber*, 3 Mayıs 2015.

14. “CHP 2015 Seçim Bildirgesi”, <http://yasanacakbirturkiye.com/>

15. CHP 2015 Seçim Bildirgesi, <http://yasanacakbirturkiye.com/>

ilgili sorunların büyük bölümünün çözüldüğüne inanmaktadır. AK Parti açısından bundan sonra atılacak adımlar, PKK'nın silah bırakmasıyla doğrudan ilgilidir. Mesele geldiği noktadan, bireysel hak ve siyaset alanının genişlemesi ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gibi alanlarda yapılacak düzenlemelerle daha ileriye taşınabilir. Dolayısıyla AK Parti'ye göre mesele, artık "açılım ya da Çözüm Süreci" bağlamında değil, demokratikleşme çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu da Türkiye'nin topyekun demokratikleştirilmesi bağlamında demokratik bir anayasanın yapılması düşüncesi üzerinden vurgulanmaktadır.

AK Parti seçimden sonra, koalisyonu kimle kurduğundan bağımsız olarak, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kamu düzeninin sağlanmasına yönelik olarak Çözüm Sürecinde bir restorasyona gideceğinin ipuçlarını vermiştir. 7 Haziran seçiminde, "seçim güvenliği" başta olmak üzere birçok alanda kamu düzeninin sağlanmasında sıkıntının yaşandığının farkındadır. Çözüm Sürecinin geleceğinin provoke edilmesinden endişe ettiği için ve silah bırakmanın sağlanmasına yönelik mutabakatla birlikte bölgede yaşanan sıkıntıların aşılabacağına dair beklentisinden dolayı, bugüne kadar kamu düzeni konusunda ertelediği politikaları devreye sokabilir. Özellikle, Kürt halkının "PKK'nın insafına terkedildiği" ve "güvenlik boyutunun ihmal edildiği" eleştirilerine dair kamuoyunda oluşan hassasiyeti, bir erken seçimin de hep ihtimal dahilinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, görmezden gelemeyiz.

Koalisyon hükümetinin Çözüm Süreci bağlamında işini zorlaştıran diğer önemli bir etken Kuzey Suriye'de ortaya çıkan fiili durumdur. Bölgede yaşanan her gelişme doğrudan Türkiye'de Çözüm Sürecinin dinamizmini derinden etkilemektedir. Suriye'de iç savaş ve otorite boşluğuyla birlikte, Rojova merkezli uygulamaya konulan ve PKK'nın da desteklediği özerklik ilanının ardından, Türkiye'de Kürt siyasal hareketi burada ortaya çıkan yeni yapılanmayı sahiplenen ve hatta bir model olarak Türkiye'ye

taşımaya çalışan sert bir siyasal duruş sergiledi. IŞİD'in Kobani kuşatması ve katliamlarının ardından, Kürt meselesi daha da bölgesel ve uluslararası bir boyut kazanarak yeni sorunları

CHP'nin Çözüm Süreciyle ilgili net bir pozisyonu yokken, MHP süreci "terörle mücadele" çerçevesinde değerlendirmektedir.

da beraberinde getirdi. PYD'nin IŞİD'le mücadelesinde gösterdiği performans, Batı tarafından PYD'nin bölgede önemli ve muteber bir aktör olarak görülmesini sağlamaktadır. PYD'nin IŞİD'le mücadelede elde ettiği başarı, Kuzey Suriye'de demografik yapıyı da geri dönülemez şekilde etkileyen bir Kürt koridoru kurma girişimiyle sonuçlanmaktadır. Burada çıkan *de facto* durumu Türkiye, bölgenin Kürtleştirilmesine yönelik bir siyaset ve devlet kurma amacına matuf bir adım olarak görmektedir. Böylece bu durumu kendi geleceği açısından bir güvenlik riski olarak değerlendirmektedir.

HDP seçim sürecinde Türkiyelileşme söylemi etrafında bir dil inşa etmeye çalışsa da, Çözüm Sürecinin geleceği açısından seçim kampanyasını bir veri olarak almak yanlış olur. HDP'nin mevcut durumda, Kürt nüfusunun yoğun olduğu illerdeki oyunu artırması ve diğer partilerin oylarının bu bölgede gittikçe düşmesi, HDP'nin Türkiyelileşmesinin önündeki en büyük engellerden biridir. Seçimden önemli oranda oy alarak çıkması HDP'yi Çözüm Süreci konusunda siyasete mahkum eden bir pozisyona zorlasa da, bu konuda iyimserliği azaltan birçok farklı dinamik mevcuttur. Silah hala Kürt siyaseti üzerinde belirleyiciliğini sürdürmekte ve HDP bu anlamda Kandil'in belirlediği ve izin verdiği bir alanda siyaset yapmaktadır. Seçimin hemen ardından HDP aktörlerinin her sözünün,

Kandil tarafından düzeltmeye tabi tutulması ve HDP'nin de bir önceki söylemini düzelten bir pozisyona geçmesi Kandil-HDP arasındaki vesayet ilişkisini yeterince açıklamaktadır.

Ayrıca Kürt meselesinin temsilinde diğer önemli bir aktör olan Abdullah Öcalan'ın da seçim sonrası konumu ve ağırlığı Çözüm Sürecini etkileyecektir. Her ne kadar, görünürde bu aktörler arasında oluşan dengeler silah bırakmadan önce önemli bir değişikliğe uğramayacak olsa da, HDP'nin siyasette elde ettiği başarıya bağlı olarak ağırlığının artmasından Kandil endişe edecektir. HDP-Kandil arasında yaşanabilecek farklı yaklaşımlar, doğrudan Öcalan'ın konumunu da etkileyecektir. Örneğin geçmişte silah bırakma kararının Öcalan'ın uhdesinde olduğuna yönelik tartışmada KCK'nın "silah bırakmaya Öcalan değil, biz karar veririz" açıklamasını bu minvalde göz önünde bulundurmak gerekiyor.

Seçimin ardından, HDP'nin Meclisteki sandalye sayısı dikkate alınarak, Çözüm Süreci konusunda sorumluluğunun arttığı sonucu çıkmıştır. Böylece çözümün ana aktörlerinden biri olarak süreci Mecliste yürütmesi gerektiği beklentisi oluşmuştur. PKK-HDP siyaseti bugüne kadar Çözüm Süreci konusunda maksimalist, ucu açık ve her konjonktürde yenilenen talepleri ile müzakere üstünlüğünü korumaya çalışmıştır. Özellikle Kürt tarafında çözüm konusunda çoklu aktörlüğün olması da bu anlamda, hükümete karşı pozisyonunu kolaylaştırmıştır. Bu açıdan, HDP, Mecliste üstleneceği sorumluluktan kaçınmak için koalisyonu zorlayan bir siyaset izleyecektir. Özellikle seçimin hemen ardından, her ne kadar Kandil tarafından düzeltilse de, AK Parti'ye koalisyonda içeriden ya da dışarıdan bir destek vermeyeceklerini açıklaması, Çözüm Süreci görüşmelerinde seçim öncesi konforunu sürdürmek istemesiyle doğrudan ilgilidir. HDP, özellikle muhtemel AK Parti-MHP koalisyonunda tutumunu sertleştirecek ve iktidarı zorlayan bir tavır geliştirebilecektir.

Bu dinamikler üzerinden bakıldığında, AK Parti'nin koalisyon arayışları ciddi zorluklarla

karşı karşıyadır. MHP, Çözüm Sürecini, "çözülme süreci" olarak gördüğü için, koalisyon pazarlığında bu meseleyi kırmızı çizgi olarak kodlamaktadır. Sorunu bir güvenlik meselesi olarak görmektedir. Çözüm Sürecinden vazgeçildiği ile ilgili bir söz almadan koalisyon kurmaya yanaşmamaktadır. CHP'nin ise Çözüm Sürecine kategorik olarak karşı olmaması ve müzakerelerin yöntemine yönelik itirazları dikkate alındığında, AK Parti'nin CHP ile koalisyonunda bu meselemin önemli bir bariyer olmayacağı açıktır.

YENİ ANAYASA VE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ

Türkiye'nin son dönemde yaşadığı değişim ve dönüşümü sürdürmek ve demokratikleşme alanında yaşanan kazanımları daha da derinleştirmek ve kurumsallaştırmak için yeni bir anayasanın hazırlanması zorunluluktur. Yeni bir anayasanın yapılmasına dönük olarak, son dönemlerde özellikle artan bir şekilde, istisnasız her siyasi parti seçim beyannamesinde ve seçim kampanyasında, seçimi kazanması halinde yeni bir anayasa sözü vermektedir. Kuşkusuz tüm siyasi partilerin yeni bir anayasaya ihtiyaç olduğu konusundaki ısrarı ve tutumu; bir olağanüstü dönem anayasası olan, hazırlanma şeklinden kabul edilme yöntemine kadar meşruiyeti sorgulanan bir darbe anayasasının 30 yılı aşkın zamandır yürürlükte olmasıdır. Milli güvenlik rejimini ihdası üzerine inşa edilmiş ve Türkiye'de vesayet sisteminin tüm unsurlarını özüne ve ruhuna yansıtan bu anayasa, bugüne kadar birçok değişiklik geçirmesine rağmen, hala darbe dönemi ruhunu içerisinde barındırmaktadır. Sivil-demokratik bir anayasa talebinin çok uzun dönemdir siyasetin ve toplumun gündeminde olmasına rağmen, bir türlü yeni bir anayasa üzerinde uzlaşma sağlanamamış olmasının sorumluluğu ise siyaset kurumunun üzerindedir.

1982 Anayasası'nın kabul edilmesinin ardından, ilk önemli değişiklikler 1987, 1991 ve 1995 yılında yapılan iyileştirmelerdi. Bu değişiklikler siyasi hakların ve siyasal alanın genişletilmesine yönelikti. 1995'ten 2004 yılına kadar olan değişikliklerin motivasyonu ise daha çok Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin de bir sonucuydu. Türkiye toplumunun demokratikleşme isteği ve beklentisi, daha çok vesayetçi yapılar ve devletçi reflexlerle engellendiği için, siyasal aktörler zaman zaman zorunluluktan, çoğu kere de Avrupa Birliği'ne uyumu gerekçe göstererek, içeride yaşanan direnci de bu gerekçelerle aşarak, değişiklikleri yapabilmişlerdir. 1982 Anayasası'nın değiştirilmesini mümkün kılan önemli unsurlardan biri de yaşanan siyasi kriz ve tıkanmaların aşılammamasının neticesinde başka çıkış yolunun mümkün olmayışdır. 2007 yılında anayasada yapılan değişiklikler bu durumu yeterince açıklayıcı bir örnektir. Mecliste cumhurbaşkanının seçiminde yeni bir durum ihdas edilerek, Anayasa Mahkemesine de bir anlamda onaylatılan "367 kararı"yla siyasal kriz derinleştirildi. Bu kararla hukuki dayanağı olmayan dayatmanın ardından cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini öngören değişiklik referandum ile kabul edildi. Son önemli anayasa değişikliği ise 12 Eylül 2010'da halkoyuyla gerçekleştirildi. 26 maddesi referandumla değiştirilen 1982 Anayasası'nın, vesayet kalıntılarından ve mekanizmalarından arındırılması yönünde önemli bir adım atıldı. Ancak, "Yeni Türkiye" iddiasının sözü konusu anayasa ile gerçekleştirilemeyeceği açıktı.

Bu referandumun ardından yeni bir anayasa ihtiyacı siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları tarafından daha baskın bir kararlılıkla gündemin ön sıralarına yerleştirildi. 12 Haziran 2011 genel seçiminin ana gündem maddelerinden birisi yeni anayasanın yazılması süreciydi. Seçim kampanyalarında her parti, yeni anayasadan beklentilerini ve kendi anayasa tasavvurlarını ortaya koydu. Seçime katılımın yüzde 87'nin üzerine çıkması ve Mecliste çoğulculuk ve demokratik temsil konusunda san-

dalye dağılımının da göreceli olarak uygun olması, yeni bir anayasa konusundaki beklentileri de artırdı.

Seçimin ardından da, yeni anayasanın nasıl olması gerektiği, ne şekilde bir yol izlenerek hazırlanacağı gündemde tartışılmaya devam etti. AK Parti'nin, seçimi ezici çoğunlukla kazanmasının verdiği güvenin de bir sonucu olarak, parlamentoda bulunan dört siyasi partinin, temsil ağırlıkları bir tarafa bırakılarak, eşit oranda temsil edileceği Anayasa Uzlaşma Komisyonu kurulması önerisi kabul edildi. İlk toplantısını 19 Ekim 2011'de yapan komisyonun başkanlığını TBMM Başkanı Cemil Çiçek yürüttü. Komisyon, Mayıs 2012'ye kadar üç ayrı alt komisyon üzerinden siyasi partilerin, sivil toplum kuruluşlarının, meslek örgütlerinin, üniversitelerin yeni anayasa konusundaki görüşlerini topladı. Bu tarihten sonra da yazımına başlanan yeni anayasa çalışmaları 25 aylık yazım sürecinin ardından, beklenen sonucu ortaya çıkarmamış, siyasi partiler ancak 60 madde üzerinden anlaşabilmişlerdi. Uzlaşma Komisyonunun çalışma usullerine göre anayasa yazım sürecinin 2012'nin sonuna kadar tamamlanması öngörülse de, Meclis Başkanının çabaları ile süreler birkaç ay uzatılmıştır. Ancak, uzlaşma komisyonunda bulunan siyasi partilerin daha fazla madde üzerinde uzlaşamayacakları ortaya çıkınca ve Komisyonun çalışma usullerinin uzlaşmayı zorlaştıracak şekilde düzenlenmesinin de bir neticesi olarak, Aralık 2013'te Anayasa Uzlaşma Komisyonu feshedilmiştir.

Uzun bir sürecin ardından, sadece 60 madde üzerinde anlaşmanın sağlanması uzlaşma komisyonunun yapısı ve çalışma usullerinden kaynaklansa da, esas sorun siyasal partilerin pozisyonlarıyla da ilgilidir. Komisyonunda kabul edilen maddelerin büyük çoğunluğu üzerinde ihtilaf çıkmayacak genel geçer konulardı. Türkiye'nin esas meselelerini oluşturan, siyasal sistem, Çözüm Süreci, din devlet ilişkilerini ilgilendiren önemli konularda uzlaşma mümkün olmamıştır. Ancak, en demokratik ülkelerin anayasa yapım süreçleri bile üzerinde uzlaşmanın sağlanmasının çok zor olduğu konularda tıkanma yaşayabilmektedir ve bu da siyasetin doğası gereğidir.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu yeni bir anayasayı yazamasa da, aslında 60 madde üzerinde bile anlaşılması Türkiye siyaseti açısından önemli bir gelişmeydi. Çünkü ilk defa halkın temsilcilerinden oluşan ve temsil düzeyi yüksek bir Mecliste siyasi partiler sivil anayasa konusunda önemli sayıda maddenin üzerinde anlaşmışlardır. Ayrıca anayasa yapım tekniği açısından, sivil toplum kuruluşlarından, üniversitelerden, tüm siyasi partilerden, örgütlü yapılardan ve doğrudan halktan geniş bir talep ve öneri havuzu oluşmuştur. Dolayısıyla yeni bir Anayasa Komisyonu oluşturulması durumunda, yeni anayasanın yazılmasına dönük, olumlu ve olumsuz unsurlar ve nasıl bir yol haritası takip edilmesi gerektiği netleşmiştir.

Uzlaşılan maddelerin bir anayasa değişikliği paketine dönüştürülmesi yönünde özellikle AK Parti, birçok kez diğer siyasi partilere öneride bulunmuştur. Ancak, söz konusu önerilerin diğer partilerden karşılık bulmamasından dolayı bir sonuç alınamamıştır. Yeni anayasa 7 Haziran seçimine gidilen süreçte de gündemin önemli meselelerinden birisini oluşturmuştur. AK Parti seçim beyannameğinde son 13 yıllık dönemdeki siyasal kazanımları kurumsallaştırmak, demokratik açımları derinleştirmek için, siyasal sistemin de yeniden ele alındığı¹⁶ bir anayasa önerisini vaat etmiştir. Bu bağlamda, AK Parti'nin "özgürlükçü ve insan odaklı" olarak tanımladığı yeni anayasa arayışının çerçevesi, "seçimlerin istikrar üretebildiği, yasama ve yürütmenin müstakil olarak etkin olduğu, demokratik denge ve kontrol mekanizmalarının öngörüldüğü, toplumsal farklılıkların siyasal temsilinin sağlandığı, ademimerkeziyetçi bir idare sisteminin güçlendirildiği, karar alma süreçlerinin hızlandığı, her türlü vesayetin engellendiği yeni bir siyasal sistem" temelinde ele alınmıştır.

AK Parti'nin siyasal sistemi "başkanlık" yönünde değiştirme talebi, diğer siyasi partilerin seçim beyannamelemlerindeki anayasa önerilerinin

tepkisel bir odakta birleşmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, CHP, MHP ve HDP seçim beyannamelemlerinde, parlamenter bir anayasal sistemden yana olduklarını vurgulayan yeni anayasa vaadiyle seçmen karşısına çıkmışlardır. Ancak, özellikle MHP Çözüm Sürecini de ilgilendiren anayasal değişikliklere en baştan karşı olduğunu seçim beyannameğinde net olarak ifade etmiştir. Dahası, parlamenter sistem dışındaki tercihleri "milleti parçalanmaya götürecek bir sistem değişikliğine endeksleyen siyasi yaklaşım" olarak değerlendirmiştir.

7 Haziran seçimi sonrası ortaya çıkan tablo yeni bir anayasa ihtimalini ertelemiştir. Her ne kadar, koalisyon hükümetlerinin uzlaşmaya daha yatkın olduğu gibi argümanlar dile getirilse de, Türkiye'nin koalisyon kültürü hep erken seçim süreçlerine endeksli olduğundan, çatışmacı siyasal söylemler daha ağır basmıştır.¹⁷ Seçimin hemen ardından CHP, MHP ve HDP'nin koalisyonun "restorasyon hükümeti" olması gerektiğine yönelik tutumları da yeni anayasa ihtimalini en baştan zorlaştırmaktadır. Çünkü restorasyon hükümeti söylemi aynı zamanda AK Parti döneminde gerçekleşen dönüşümü reddetmek anlamı da içermektedir. Mevcut seçim sonuçları AK Parti'nin dışarda tutulduğu bir seçeneği mümkün kılmaktadır. Ayrıca, daha koalisyon görüşmelerinde en baştan partilerin Çözüm Süreci başta olmak üzere kırmızı çizgilerle masaya oturma şartı, ileriye dönük yeni anayasa umudunu ertelemektedir.

7 HAZİRAN VE SONRASINDA DIŞ POLİTİKA

7 Haziran 2015 parlamento seçimi, Türkiye için birçok açıdan yeni meydan okumalar ortaya çıkardı. Ülkenin bir süredir içinde bulunduğu çok-merkezli toplumsal ve ideolojik kutuplaşma ile bölgesel ölçekte yaşanan jeopolitik kargaşanın

16. Nebi Miş, "Seçim Sürecinde Siyaset Üretimi", *Sabah*, 18 Nisan 2015.

17. Nebi Miş, "Koalisyon Dönemlerine Mahkum Olmak", *Star Açık Görüş*, 14 Haziran 2015.

neden olduğu dış politika durgunluğu, seçimde tek parti iktidarının sona ermesiyle birlikte yeni bir boyuta taşındı ve yeni soruları akıllara getirdi: Türkiye 7 Haziran sonrasında dış politikada nasıl bir değişim yaşayacak ve bu değişim nasıl gerçekleşecek? Siyasi kutuplaşma ve iktidar mücadelesinin Türkiye gibi yoğun yaşandığı ülkelerde seçim sonuçları, sadece ülke içi siyasi dengeleri tahkim etmekle kalmaz, aynı zamanda ülkenin bölgesel ve küresel sistem içindeki yönelimini de etkileme kapasitesine sahiptir. Bu nedenle seçim sonuçları Türkiye'nin halihazırda sahip olduğu dış politika yönelimi açısından yeni bir döneme gireceğinin de işareti olarak okunabilir. Nitekim AK Parti iktidarının başlangıcına işaret eden 2002 senesi, dış politika felsefesi ve pratiklerinde ülkenin bölgesel ve uluslararası siyaset içindeki yönelimi etkileyecek ölçüde külli bir değişimin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir.

AK Parti'nin 2002 sonrası dış politika performansı değerlendirildiğinde, yukarıda bahsedilen külli dönüşümün iki temel ayağı olduğunu söylemek mümkündür. Birincisi, iç politika-dış politika ayrımının suni bir ayrım olduğunu; dış politikanın da bizatihi içerdeki iktidar ilişkilerinin bir türevi ve iktidar ilişkilerine sürekli tesir eden, onu bozan ve değiştiren bir alan olduğunu gösteren bir dış politika anlayışını alışılmışın dışında devreye sokmuş olmasıydı. İkincisi ise, cumhuriyet tarihinin bütün dış politika birikimine, tecrübesine, pratiklerine ve söylemlerine yine alışılmışın dışında tarz ve yöntemlerle “meydan okuyarak” değişim ve dönüşümün fitilini ateşledi ve ülkenin geleceksel olarak sahip olduğu bölgesel ve küresel konumlanışında hatırı sayılır bir değişime imza attı. Bu iki durumun doğurduğu sonuç, dış politika alanının toplumsal ilişkilerin bir türevi olarak temayüz etmesine neden olmasıydı ve dış politikada hakim olan Batıcı ulus-devlet ekleninde kurgulanmış seküler dış politika dili bu vasıta ile değişime zorlandı. Ancak Arap Baharı ve sonrasında yaşanan yeni gelişmeler, dış poli-

tikadaki bu değişim hareketini bölgesel ölçekte yükselen bir Türkiye imajını kalibre etmeye çalışan AK Parti'nin önüne alışılmışın dışında engeller çıkardı ve dış politika gerçek manada iç siyasi kutuplaşmanın ve muhalif söylemin temel referans noktası haline dönüştü. Öte yandan Arap Baharı'nın iç savaşa ve istikrarsızlığa doğru evrildiği dönemde dış politikada bir duraksama dönemine girildi. Dolayısıyla, Arap Baharı öncesi daha fazla otonom hareket kabiliyetine sahip olan Ankara, sonrasında bu otonomisini, dış politikada kendisinin ürettiği çeşitliliği ve çok boyutluluğu kaybetti ve manevra alanı daraldı. Bu durumun bir dizi sonuçları oldu: Güvenlik politikalarının yeniden devreye sokulmasına neden oldu, komşu ülkelerle kurduğu ilişki zeminini derinden sarsıldı, Batılı müttefikleri ile daha sık karşı karşıya kaldı. Nitekim bu durum, 7 Haziran seçiminde muhalefet partileri açısından eleştirel bir sıçrama tahtasına döndü ve dış politika seçim gündeminin bir parçası oldu.

AK Parti, daha önceki yıllarda dış politikada sahip olduğu iddialı söylemin süreklilik arz ettiği bir seçim beyannamesi ortaya koyarken, 7 Haziran seçimi öncesinde dış politikadaki birçok başlığı yeniden formüle etmek zorunda kaldı. Özellikle 2014 cumhurbaşkanı seçiminden sonra daha sık dolaşıma sokulan ve AK Parti kimliğini tahkim etme işlevi göreceği düşünülen, “Yeni Türkiye” söylemine eklemlenmiş “Vizyoner ve Öncü Ülke” ile AK Parti dış politika sözlüğünün belkemiğini oluşturan “insancıl diplomasi” söylemleri 7 Haziran seçimindeki kampanyada daha fazla öne çıktı.¹⁸ Vizyoner ve öncü ülke söylemini daha çok askeri sektörde kalkınmacı bir politik strateji ile harmanlayan AK Parti, seçmenden Türkiye'nin materyal güç unsurlarını daha fazla artırarak destek talebinde bulundu. İnsancıl diplomasi nosyonu ise,

18. AK Parti 7 Haziran Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, s. 321-344 <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/secim-beyannamesi-aciklandi/73293#1>; Yeni Türkiye Sözleşmesi 2023, (Nisan 2015), <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/yeni-turkiye-sozlesmesi-2023/73285#1>

Ortadoğu'daki politik ve güvenlik krizinin neden olduğu insani drama ev sahipliği yapan bir Türkiye temsili ile somutlaştırıldı. Bu bağlamda Suriye krizinden dolayı uyguladığı “açık kapı” politikasını savunmaya devam etti, mülteci krizinin ekonomik ve toplumsal maliyetini de dış politikada sıklıkla vurguladığı “değer” ekseninde açıklamaya çalıştı.¹⁹

Buna karşın seçime muhalefet bloğu içinde giren partiler, AK Parti'nin 13 yıllık dış politikasına sert eleştiri getiren bir kampanya ile seçmenin karşısına çıktılar ve kendi seçmenlerini ülkenin dış politikada “bir çıkmaza” ve “yalnızlaşmaya” hapsediğine ikna etmeye çalıştılar.²⁰ CHP, AK Parti'nin dış politika paradigmasının ana omurgasını oluşturan kavramları farklı şekillerde sol bir jargonla harmanlayarak bir seçim beyanamesi ile seçmenin karşısına çıktı. Bu bağlamda

CHP dış politikada geleneksel seküler ulus-devlet nosyonu ekseninde bölgesel meselelere mesafe koyarak bir tür geri çekilme angajmanı uygulama sözü verdi.

“vatandaş” yerine “yurttaş”, “düzen” yerine “istikrar” gibi kavramlarla dış politika anlayışını geleneksel “yurtta sulh cihanda sulh” ilkesi üzerine oturttu. Hatta öyle ki beyannamenin dış politika kısmının başlığını “Yurttaş ve Değer Temelli Dış Politika” şeklinde ifade etti.²¹ Böylece meydanlarda AK Parti öncesine dönüş çağırısı yapan ve nihai olarak dış politikanın resetlenmesi gerektiğini dile getiren bir eleştiriye daha fazla öne çıkarıldı. Daha da önemlisi, dış politikada geleneksel seküler ulus-devlet nosyonu ekseninde bölgesel

19. “Başbakan Ahmet Davutoğlu: Esad'a Şarkı Yazarlar Onun Yanına Gitsinler”, *Siar*, 10 Mayıs 2015.

20. “Kılıçdaroğlu'ndan Hükümete Eleştiri”, *Hürriyet*, 19 Ocak 2015.

21. CHP Seçim Beyanamesi 2015, s. 171-192, <http://yasanacak-birturkiye.com/CHP-SECIM-BILDIRGESI-2015.pdf>

meselelere mesafe koyarak bir tür geri çekilme angajmanı uygulama sözü verdi.

Daha spesifik olarak, Türkiye'yi bölgesel krizden çıkarmanın yolu olarak önceki Kemalist dış politikanın mesafeci ve dengeci anlayışı ile Türkiye'yi Batı'nın asli bir parçası olarak kodladı ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun sıklıkla dile getirdiği biçimiyle ülkeyi, “Ortadoğu bataklığından” kurtarma sözü verdi.²² Böylece muhtemel bir CHP iktidarı altında Kılıçdaroğlu, “Türkiye'siz bir Ortadoğu” sözü ile Ortadoğu'nun uzak durulması gereken bir bölge olarak görüldüğü jeopolitik dili dolaşıma soktu. AK Parti'nin “insancıl diplomasi” söylemi karşısında ise CHP “yurttaş merkezli” şeklinde temayüz eden bir dış politika ilkesi inşa etti. Bir bütün olarak ise CHP, AK Parti'nin Suriye'deki krizin sorumlusu olduğunu sürekli tekrar eden bir eleştiriye tercih ederek mevcut Suriye politikasında bir değişim vaadinde bulundu.²³ Bu durum, Arap Baharı ile dış politikanın gereğinden fazla içeriye taşındığı ve böylece Ortadoğu'daki etno-sekteryan ayrışmanın ya da çatışmanın Türkiye'nin bir tarafı olduğu eleştirisiyle birleştirildi. Kılıçdaroğlu, Türkiye'nin “mezhepçi” bir dış politika benimseyerek ülkeyi giderek riske ettiğini sıklıkla dile getirdi.²⁴ Böylesi bir durumdan çıkış yolunun ise, tarafsız, seküler ve müdahaleden kaçınan bir dış politika anlayışı ile mümkün olacağını savundu.²⁵

Diğer taraftan MHP ise kendi geleneği içinde millilik ve milliyetçilik söylemi ile tahkim edilmiş “Küresel Güç Türkiye” ekseninde bir dış politika çerçevesi ile seçmenin karşısına çıktı. Yine milliyetçi Türkiye kodlamasının hakim olduğu geleneksel dış politika söyleminin bir parçası olan

22. “Kılıçdaroğlu: Türkiye Bataklığa Saplandı”, *NTV*, 8 Ekim 2014.

23. “Hükümeti Dış Politika Üzerinden Eleştirdi”, *Milliyet*, 19 Ocak 2015.

24. “Kılıçdaroğlu'dan Davutoğlu'na Beyanname Eleştirisi”, *Dünya Bülteni*, 30 Mart 2015.

25. “Kemal Kılıçdaroğlu: Terör Örgütlerinin Uyuyan Hücreleri Türkiye'de Konuşlanıyor”, *Hürriyet*, 13 Ocak 2015,

Avrasya merkezli bir dünya siyaseti okumasını daha sık kullandı ve seçim beyannamesinin merkezine oturttu.²⁶ CHP’de sürekli vazedilen ve dış politika kritiğinin merkezine yerleştirilen “İslamcılığın ve mezhepçiliğin” “Türkiye’nin seküler karakterine” tehdit oluşuna dair eleştiriye ek olarak MHP, AK Parti’nin Türklük devlet kimliğini zedelediğini ileri sürdü. Bu anlamda MHP, AK Parti’yi “Kürt siyaseti” bağlamına indirgeyerek ve açılım süreci parantezine alarak eleştirdi ve Türkiye’nin toprak bütünlüğünün dış politikanın dinamosu olması gerektiğine vurgu yaptı. Böylece ulusal bütünlük ekseninde Türklük ve toprak bütünlüğünü “milli dış politika” söylemi ile harmanlayan bir dış politika çerçevesi çizdi. Bahçeli sıklıkla hükümetin gerçeklikten uzak “maceracı” bir dış politika izlediğini vurgulayarak, güvenlik merkezli bir dış politika vaadinde bulundu.²⁷

HDP öncelikleri arasında dış politikaya ağırlıklı bir yer vermemiş olsa da Ermenistan, Suriye veya diğer dış politika konularında daha farklı bir kavramsal çerçeve ortaya koydu. Arap Baharı’nın ürettiği yeni bölgesel dinamikler bağlamında devlet teması yerine “halkların özgürlüğü” vurgusunu ön plana çıkardı ve Kürt ortak kamusal alanına temas etmeye çalıştı.²⁸ Bu bağlamda Kobani ve sonrasında Kürtlerin bölgesel ölçekte yaşadığı kırılma ve dönüşümü, “AK Parti’nin IŞİD’e destek verdiği söylemi” ile birlikte sunarak bölgesel bir Kürt milleti temsilini devreye sokmaya çalıştı. Bu bağlamda homojen bir Kürt politik özneliği kurgusuna, hem iç siyasette hem de dış politikada bir tür siyasi mobilizasyon amacıyla işlerlik kazandırmaya çalıştı.²⁹

26. 7 Haziran MHP Seçim Beyannamesi 2015: Toplumsal Onarım ve Huzurlu Gelecek, http://www.mhp.org.tr/usr_img/mhpweb/MHP_Secim_Beyannamesi_2015_tam.pdf

27. “Bahçeli’den Erdoğan’a Başkanlık Eleştirisi”, *Dünya Bülteni*, 3 Şubat 2015.

28. Büyük İnsanlık, HDP 2015 Seçim Bildirgesi, <http://www.hdp.org.tr/images/UserFiles/Documents/Editor/HDP%20Se%C3%A7im%20Bildirgesi%20Tam%20Metin.pdf>

29. “Demirtaş’tan Erdoğan’a Kınama Eleştirisi”, *Al Jazeera Türk*, 19 Mayıs 2015.

Bu dört farklı dış politika temsili bağlamında ele alındığında; Yeni Türkiye kurgusu etrafında inşa edilen bir tür medeniyet grammerinin hakim olduğu blok, ulus-devlet ekseninde mevzilenen seküler-ulusalcı blok, Türklük ekseninde şekillenen milliyetçi bir blok ve nihayetinde Kürt politik özneliği etrafından kurgulanan bir Kürt bloğundan oluşan dört ayrı bloğun 7 Haziran seçiminin dış politikadaki mücadeleyi şekillendiren alanları oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Seçim Sonuçları ve Dış Politikanın “Yeniden Formülasyonu”

7 Haziran seçim sonuçlarının hiçbir partiye tek başına iktidar kuracak çoğunluğu sağlamamış olması ve en önemlisi de AK Parti’nin tek başında iktidarı sürdürme olanağının ortadan kalkması, dış politikanın koalisyon dinamiklerine göre yeniden formüle edilmesini de gerekli kılmıştır. Bu bağlamda Türkiye’nin önümüzdeki dönemde (muhtemel bir erken seçime kadar) “koalisyon hükümeti dış politika” modelini ve işleyişini devreye sokması gerekmektedir. AK Parti’nin, 13 yıl boyunca şekillendirdiği dış politikanın yeni dönemde nasıl bir seyir izleyeceği ise koalisyon ortağının hangi parti olacağına göre değişim gösterecektir. Ne var ki Türkiye’nin dış politikasının icra edildiği yeni bölge dinamikleri düşünüldüğünde sert bir dönüşümün hızlı bir biçimde hayata geçirilme olasılığının düşük olduğu söylenebilir. Zira yeni bölgesel dinamiklerin hemen hemen hepsi de tek bir ülkenin pozisyon ve strateji değişimine gitmesiyle yeni bir şekil almayacaktır. Bu nedenle koalisyon hükümeti dış politikası yeni dinamiklerin neden olduğu riskleri en az maliyetle yöneterek üstesinden gelmeye çalışan bir zemin üzerinden işleyecektir. Böylesi bir hükümet tablosunda ve bölgesel krizin her an şekil değiştirerek tırmandığı bir dönemde dış politikada bir kırılma yaşanmayacağı söylemek mümkündür. Daha da önemlisi kapsamlı bir dış politika kritiği üzerinden yeni bir restorasyon imkanı oldukça kısıtlıdır.

Bu şekliyle ele alındığında koalisyonun hangi parti ile yapılacağından bağımsız olarak dış politikada bir tür “söylemsel senkronizasyon” sorunu ile karşıya karşıya kalınabilir. Bu nedenle koalisyon hükümeti dış politikasının temel dinamiğinin ilk yüzleşmesi gereken konu, ortak bir dış politika oluşturulmasında temel fikirlerin harmonizasyonu sorunudur. Mevcut dış politika dilini oluşturan bütün kavramların AK Parti tarafından öyle ya da böyle dolaşıma sokulması, koalisyon ortağının değişim baskısı ile karşı karşıya kalabilir. Bu nedenle koalisyon hükümeti dış politikasında bir taraftan dış politikanın mevcut krizler karşısında formülasyonunun nasıl yeniden düzenleneceği sorunuyla birlikte AK Parti’nin dış politika dilinin koalisyon ortağı ile nasıl ortaklaştırılacağı sorunu yer alacaktır.³⁰

Koalisyon dış politikasının ikinci dinamiğini ise, kimin ya da hangi partinin eleştirel pozisyonu devralacağı konusu oluşturmaktadır. Yani, koalisyonla dahil olan ya da olmayanların koalisyon sırasında kendi bakış açısını yansıtmak için “var olanı”, “eskiyi” hangi düzeyde eleştiriye tabi tutacağı ve nihayetinde AK Parti’nin, koalisyonun parçası olması durumunda buna nasıl cevap vereceği oldukça önemli bir boyut olarak ortaya çıkacaktır.

Dış politika alanına hakim olacak aktörün kim olacağı meselesi de önümüzdeki önemli tartışmalardan birisi olacaktır. Bu bağlamda üç modelin gündeme gelme ihtimali yüksektir: AK Partili dışişleri bakanı, koalisyonun ortağı olan partinin dışişleri bakanı ve Cumhurbaşkanı’nın etkili ve ağırlığının olacağı bir dış politika karar alma süreci. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın, Türkiye’nin kazanımlarından geri dönülmemesi adına bundan sonra dış politikada daha fazla devrede olması beklenebilir. Bu bakımdan dış politikada tartışmalı da olsa “Özal modelini” akla getiren bir icra mekanizması oluşturulabilir. Özal’ın devreye girmesine neden olan I. Körfez Savaşı,

Cumhurbaşkanı Erdoğan için de benzer şekilde Suriye krizi bağlamında ortaya çıkmaktadır. Özellikle Suriye konusunda koalisyonun küçük ortağının baskısıyla yapılacak her ciddi siyaset değişikliği Cumhurbaşkanı’nı doğrudan devreye sokabilecektir. Halihazırda Cumhurbaşkanı’nın dış politika alanında önemli bir aktör olduğu düşünülürse bu pek de şaşırtıcı olmaz.

Dış politikada mevcut politikaların nasıl etkileneceği ise, koalisyonun yapısına göre değişecektir. Ancak burada önemli olan husus, hangi koalisyon modelinin değişim konusunda daha etkili, güvenli veya risksiz olduğudur. Bu anlamda koalisyonun yapısına göre dış politikadaki muhtemel bir dönüşümün sert ya da ılımlı bir şekilde yaşanması mümkündür. Elbette AK Parti-CHP koalisyonunun, halihazırdaki dış politika ajandası dikkate alındığında daha baskılayıcı, daha riskli olabileceğini söyleyebiliriz. AK Parti-MHP koalisyonu ise kısa vadeli sonuç baskısı üretmeyeceği gibi, dış politikada Suriye dışında büyük bir değişim talebinde bulunmayacaktır. MHP, bir “hareketten” ziyade “hareketsizliği” tercih edip güvenlik merkezli bir Suriye politikası oluşturulmasını zorlayacaktır. Nitekim 7 Haziran sonrası geçen dönemde bunun işaretleri fazlasıyla verilmiştir. Daha doğrusu, bir “kaçınma stratejisi” izlenmesi ancak Türkmenler konusunda daha etkili ve caydırıcı davranılması gerektiğini dile getirecek bir MHP olacaktır. Ancak AK Parti-MHP koalisyonunun dış politikadaki en büyük etkisi Kürtler üzerinden olabilir.

Bu nedenle MHP kanadından, Kuzey Irak ile sürdürülen mevcut ilişkilere yönelik bir değişiklik talebi gelmesi beklenebilir. MHP’nin Barzani’ye bakışı dikkate alınırsa bu durumu MHP yönetiminin bir tür kırmızı çizgi haline dönüştürme ihtimali de vardır. İkinci nokta ise, MHP’nin Suriyeli Kürtler konusundaki tavrı olacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye’nin dış politikadaki mevcut pozisyonlarının birçoğu yapısaldir ve bölgesel dinamiklerden daha fazla etkilenmektedir. Hangi koalisyon hayata geçerse geçsin; restorasyon merkezli bir bölgesel yaklaşım, konu baz-

30. Murat Yeşiltaş, “7 Haziran Sonrası Dış Politika”, *Yeni Şafak*, 20 Haziran 2015.

lı spesifik odaklanmaları beraberinde getireceği için küllü bir bölgesel vizyon değişimi zor olabilir ya da zaman alabilir. Diğer yandan Türkiye'nin kurumsallaşmış dış politika ilişkileri arasında yer alan AB ve NATO gibi alanların bu seçim sonucundan olumlu veya olumsuz etkileneceğini söylemek pek mümkün değildir. En önemlisi de, AK Parti'nin artık toplumsallaştırdığı dış politikada, büyük değişiklikler yapmanın “toplumu karşısına” almak anlamına geleceğinin bundan sonra daha açık olmasıdır.

EKONOMİDE GELECEK PERSPEKTİFİ

Seçmen davranışını etkileyen faktörler arasında önemli bir yer işgal ettikleri genel olarak kabul edilen ekonomik vaatler, 7 Haziran genel seçimi öncesi siyasi partilerin, özellikle muhalefet kanadının seçim ajandalarında ve propagandalarında geniş yer almıştı. Genel seçim sonrası ortaya çıkan siyasi tabloda tek parti hükümetinin kurulamayacak olması ve olası koalisyon hükümeti senaryolarının tartışılmaya başlanması, partilerin seçime girerken ortaya koydukları ekonomik vaatlerin koalisyon ihtimalleri bağlamında yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Bu başlık altında siyasi partilerin seçim beyannamelerinden yola çıkılarak ekonomi politikaları ile ilgili olarak ortaya konan vaatler ve bunların muhtemel koalisyon senaryoları üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)

AK Parti tarafında gerek ‘2023-Yeni Türkiye Sözleşmesi’ gerekse ‘İstikrarlı ve Güçlü Ekonomi’ teması etrafında yapılandırılan seçim beyannamesinde insan odaklı kalkınma teması işlenirken Türkiye’yi yüksek gelirli ülkeler grubuna dahil etme perspektifinde 2023 hedefleri korundu. On yılı aşkın iktidar tecrübesinin getirdiği profesyonelliği ve detaylara hakimiyeti yansıtan beynamede, seçmeni ikna açısından devamlılık ve “yaptıklarımız, yapacaklarımızın teminatıdır” vurgusu her bölümde ön

plandaydı. Temel mesaj olarak makroekonomik ve finansal istikrar ile sürdürülebilir büyüme noktasındaki kazanımlar korunarak önümüzdeki dönemde (ikinci nesil) mikroekonomik ve sektörel dönüşümlere öncelik verileceği vurgulandı.

AK Parti yönetiminin makroekonomik istikrar dikkatini kaybetmeden reel ekonomi ve sanayi kuruluşları ile özellikle yenilikçi alanlara açılmak isteyen KOBİ’ler konusunda kapsamlı bir sanayi-teknoloji politikası uygulamaya yöneldiği açıktı. Yapısal dönüşümü hızlandırarak yurt içi üretimi artırma ve imalat sanayisinin gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) içindeki payının artırılması, tasarruf oranlarının ve verimlilik düzeylerinin yukarıya çekilmesi, kritik sektörlerde sanayileşmenin hızlandırılması, özel sek-

Dünya ekonomisinde likidite daralmasına gidilirken Türkiye’de dirayetli bir ekonomi yönetiminin bulunması kriz senaryolarını engelleyecektir.

tör öncülüğünde AR-GE’ye daha fazla ağırlık verilmesi, teknoloji transferinin özendirilmesi ve ihracata dayalı rekabetçi bir üretim yapısının oluşturulması Türkiye için tasarlanan yeni kalkınma hikayesinin unsurlarını oluşturuyordu. Dolayısıyla son on yılda güçlendiği düşünülen “düzenleyici devlet” yapısının daha “kalkıncı bir devlet” mantığıyla taçlanması bekleniyordu.

Piyasa dostu ve özel sektör ağırlıklı büyümenin öngörüldüğü AK Parti beyannamesinde makroekonomik istikrarın güçlendirilmesi, beşeri sermayenin geliştirilmesi ve işgücü piyasasının etkinleştirilmesi, teknoloji ve yenilik geliştirme kapasitesinin artırılması, fiziki altyapının güçlendirilmesi ve kurumsal kalitenin iyileştirilmesi hedefleri 2014 yılı sonlarında açıklanan 25 dönüşüm programı bağlamında detaylı politika

adımları ile işlenmişti. “Yerlilik” ve “millileşme” temaları da hammadde ve aramalı ithalatının azaltılmasından savunma sanayisinde yerel payların artırılmasına; yerel yazılım sektörünün desteklenmesinden yüksek teknolojlili sektörlerde yatırım yapacak girişimcilere özel teşvikler verilmesine kadar pek çok alanda dikkat çekiyordu.

Ancak tüm bunlardan bahsedilirken para politikasında temel hedef olarak fiyat istikrarının korunmasına ve enstrüman olarak enflasyon hedeflemesine devam edileceği belirtilerek mali disiplinden daha önce olduğu gibi yine taviz verilmeyeceği vurgulanıyordu. Bu arada eğitim, sağlık ve sosyal yardım harcamalarının kamu harcamalarındaki rasyonelleşme yoluyla daha da yukarı seviyelere çekileceği belirtiliyordu. Sonuçta AK Parti’nin ortaya koyduğu makroekonomik yönetim çerçevesinin finansal istikrar, büyüme dostu altyapı, yatırım ve reel sektör politikaları ile güçlü sosyal devlet anlayışının dirayetli bir sentezi üzerine oturacağı öngörülüyordu. AK Parti’nin seçim öncesi ortaya koyduğu ekonomik vizyon genel olarak dirayetli bulunmakla birlikte; son yıllardaki yapısal dönüşüm hareketinden görece kayıplı çıkan asgari ücretliler, taşeron işçiler, emekliler, çiftçiler gibi sosyoekonomik kesimlerin taleplerinin yeterince dikkate alınmadığı ve sosyal politika adımlarının yetersiz kaldığı şeklinde eleştirilere muhatap oldu.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

Seçim beyannamesinde ekonomik vaatlere oldukça geniş yer veren CHP, ekonomi politikalarını; piyasa aktörleri yanında devlete de aktif ve öncü rol vererek “sosyal devlet ve istihdam üreten kapsayıcı ekonomi” söylemi altında toplamaya çalıştı. Bu bağlamda, partinin ekonomi programında öne çıkan ve 20 yıllık süreçte gerçekleştirilmesi planlanan makroekonomik vaatler, bazıları birbirleri ile çelişkili olan ve temelde Türkiye ekonomisinin verili tüm sorunlarının aynı anda çözülebileceğini varsayan oldukça iddialı bir tonda ifade ediliyordu: “Üretim verimliliğini

artırarak yıllık en az yüzde 6 ekonomik büyüme gerçekleştirmek, insani gelişmişlik endeksinde Türkiye’yi ilk yirmi ülke içerisinde sokmak, yılda en az 1 milyon kişiye istihdam sağlamak, işsizliği yüzde 5’in altına çekmek, enflasyonu yüzde 4’ün altına düşürmek, yurt içi tasarruflar ve yatırımların GSYH’daki oranlarını yüzde 30 seviyesine çıkararak cari açık sorununu ortadan kaldırmak”.

Makroekonomik alanda CHP tarafından belirlenen vaatlerin kamu maliyesi hariç genelde nokta hedefler olarak belirlendiği ve her alanda ideal bir parametre etrafında şekillendiği görülmektedir. Benzer bir durum, mikroekonomik vaatlerde de söz konusudur. Partinin öne çıkan mikroekonomik vaatleri şunlardır: “İstihdamı artırarak kayıt dışı ekonomiyi azaltmak, sosyal asgari ücret üzerindeki gelir vergisini kaldırmak, asgari ücreti 1500 TL düzeyine çıkartmak, çiftçinin üretim amaçlı olarak kullanacağı mazotun litresini 1,5 TL’ye düşürmek, tarım sektöründe çalışanların sosyal güvenlik primlerini 30 yaşına kadar Hazine’den karşılamak, Aile Sigortası Programı ile mevcut sosyal yardımları iki katına çıkartmak (GSYH’nin yüzde 2,5’i), düzenli nakit desteği ile her hanenin gelirinin 720 TL’nin altına düşmemesini sağlamak, emeklilere Ramazan ve Kurban bayramlarında birer maaş ikramiye vermek, çalışanların maaşı ile emekli aylığı arasındaki uçurumu kapatmak, yüzde 40 engellilik düzeyi için 400 TL, yüzde 60 engellilik düzeyi için 600 TL aylık ödemesi, 437 TL olarak ödenen 65 Yaş Aylığını Aile Sigortası Programı kapsamında 900 TL’ye çıkarmak, tüketici kredisi ve kredi kartı borçlularının faizlerinin en az yüzde 80’inin silinmesi ve kalan borcun yeniden yapılandırılmasını sağlamak.”

Mikroekonomik vaatlere bakıldığında devletin; sosyal güvenlik ve yoksullukla mücadele konularında çok fazla aktif olacağı görülüyor. Özellikle, gelir dağılımı eşitsizliğinin azaltılmasında iş piyasası ve vergi düzenlemesi yerine ağırlıklı olarak devletin doğrudan mali destekleri öne çıkıyor. Şüphesiz bu politikaların ilk

etkisi ciddi şekilde kamu maliyesi üzerinde görülecektir. Etkin ve sürdürülebilir kamu mali dengesi üzerinde oluşacak mali yükü hafifletmek ve ortaya çıkacak yeni harcama kalemleri için kamu geliri üretmek CHP'nin ekonomi vizyonu için en zor işlerden biri olacaktır. Diğer taraftan CHP'nin, asgari ücreti artırırken kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya ve istihdamı artırmaya çalışmak gibi çelişkili konular üzerinde de ciddi kafa yorması gerekecektir.

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)

CHP'ye nispeten devletin ekonomideki rolünü daha düzenleyici, denetleyici gören ve aktif rol almasını ikinci planda tutan MHP, ekonomi politikalarını "üreten ekonomi" söylemi altında toplamaya çalışmıştır. Bu bağlamda, partinin ekonomi programında öne çıkan ve 2023'e kadar gerçekleştirilmesi planlanan makroekonomik vaatlerinden öne çıkan bazı hususlar şunlardır: "Yıllık ortalama yüzde 6,6 büyüme ve 1 milyon 25 bin yeni istihdam sağlamak, toplam GSYH miktarını 1,7 trilyon dolara, kişi başına düşen geliri 20 bin dolara çıkarmak, 400 milyar dolar ihracat gerçekleştirmek."

Sanayi, üretime dayalı kalkınma, teknoloji transferi, AR-GE gibi makro konulara dair vaatler, CHP'nin aksine MHP'nin seçim beyannamesinde daha geniş yer buluyor. Diğer taraftan MHP'nin mikroekonomik vaatlerine ve sosyal politikalarına göz atıldığında CHP'nin daha gerisinde kaldığı görülüyor. Hatta CHP'nin bu anlamda daha popülist bir yaklaşıma sahip olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, MHP'nin öne çıkan mikroekonomik vaatlerinden dikkat çekenler şu şekildeydi: "Net asgari ücreti 1400 TL'ye çıkarmak, asgari ücretliden vergi almamak, bütün çalışanların gelirlerinin asgari ücret kadar kısmını vergi dışı bırakmak, çiftçiye mazu 1,75 TL'den satmak, evi olmayan muhtaç ailelere sosyal konut sağlamak, konut sağlanamadığı durumda ise 250 TL kira yardımı vermek, muhtaç durumda olan ailelerin en az bir ferdine

iş imkanı sağlamak iş sağlanana kadar muhtaçlık durumuna göre en çok asgari ücretin yarısı kadar 'Aile Desteği' ödeme programı uygulamak."

Halkların Demokratik Partisi (HDP)

Seçim beyannamesinin neredeyse yarısını şaşırtıcı biçimde ekonomik vaatlere ayıran HDP, tıpkı CHP gibi fakat daha ileri seviyede bir sosyal devlet profili çizmeye çalışarak "Güvenceli Yaşam Ekonomisi" söylemi altında vaatlerini ortaya koydu. Sadece ekonomik büyümenin gerekliliğine hafifçe vurgu yapılan beyanname, makroekonomik konulara dair hemen hemen hiçbir somut hedef ve vaat bulunmuyor. Daha ziyade toplumun dar gelirli kesimi ve farklı ekonomik sıkıntılara sahip gruplar için aşırı popülist denebilecek mikroekonomik ve yeniden dağıtımcı vaatler sıralanıyor. Bunlar arasında öne çıkanlar ise şunlardır: "Asgari ücretin net 1.800 TL'ye çıkarılarak vergiden muaf tutulması, emekli maaşlarının en düşük asgari ücretle eşitlenerek 1.800 TL yapılması, ev hanımlarına emeklilik hakkı sağlanması, taşeronluk sisteminin kademeli olarak ortadan kaldırılması ve kamuda taşeron çalışanların kadrolu çalışan haline getirilmesi, taşeron çalışılan döneme ait kıdem tazminatı ödenmesi, işçilere yıllık en az 1 ay ücretli izin hakkı tanınması, tüm sağlık hizmetlerinin ücretsiz olup prim uygulamasının kaldırılması, her eve her ay 10 m³ su, 180 kW/h elektriğin ücretsiz verilmesi, mülkü olmayan kiracılara 250 TL kira desteği verilmesi, küçük çiftçilere ücretsiz su ve elektrik verilmesi, elektrik borcu olanların borçlarının silinmesi, 15-25 yaş arası tüm gençlere, her ay 200 TL iletişim ve ulaşım desteği sağlanması."

Koalisyon Döneminde Ekonomi

Siyasi partilerin ekonomi vaatleri incelendiğinde AK Parti'nin hükümette olmanın sorumluluğuyla davranarak popülist vaatlerde bulunmaktan kaçındığı, ancak mali disiplin kaygısıyla belli sosyal kesimlere ulaşmasını sağlayacak vaatlerden dahi imtina ettiği göze çarpıyor. Muhalefet partileri

açısından ise sınırsız bir popülizmin farklı renk ve tonlarda ortaya konduğu programlar mevcut. Koalisyon senaryoları şekillenirken AK Parti'nin içinde olmadığı her türlü senaryo hem iç hem de dış yatırımcılar nezdinde makroekonomik istikrar ve mali disiplin kaygılarını tetikleyecektir. Ancak böyle bir ihtimalin siyaseten pek mümkün görünmemesi yatıştırıcı bir unsurdur. AK Parti'nin dahil olduğu koalisyonlarda ise daha önce farklı dokümanlarda ortaya koyduğu ekonomi programını muhalefet ortağı ya da ortaklarının vaatlerinden en azından bir kısmı ile sentezleyip makroekonomik dengeleri yürütülebilir seviyelerde tutan bir ortak program üretilmesine çalışılacaktır.

Hiç şüphe yok ki, politika koordinasyonu ve karar alıp uygulamadaki hız açısından tek parti hükümeti ile hiçbir koalisyon hükümeti kıyaslanamaz. Ancak en azından dünya ekonomisinde likidite daralmasına gidilirken Türkiye'de dirayetli bir ekonomi yönetiminin bulunması kriz senaryolarını engelleyecektir. Büyüme için gerekli olan mikroekonomi adımları ise ancak koalisyon ortaklarının seçmen profilleri ve vaatlerinin kesişen kısımları imkan verdiğince atılabilecektir.

SONUÇ

7 Haziran seçiminin pratik siyaset açısından ortaya çıkardığı sonuç, 13 yıl sonra AK Parti'nin tek başına hükümeti kuramamasıdır. Bu sonucun siyasal bütüne, yani toplumsal olanın kurumuna yönelik etkilerinin hangi boyutta olduğu meselesi çok daha kritik bir önem arz etmektedir. Dolayısıyla, bulunduğumuz noktada şu sorunun cevaplanması gerekmektedir: 7 Haziran seçiminin ortaya çıkardığı siyasi tablo, 13 yılın ardından yeni bir siyasi gerçeklik ortaya koyan yapısal bir dönüşüme mi, yoksa AK Parti'nin muhtemel bir erken seçimle yeniden tek başına iktidar olacağı konjonktürel bir sapmaya mı işaret etmektedir?

Bu soruya net bir cevap vermek çok mümkün gözükmemektedir, çünkü yukarıda da belirtildiği gibi hem yapısal hem de konjonktürel unsurların

iç içe geçtiği bir tablo ile karşı karşıyayız. Toplumsal alandaki parçalanma 2002'den 2007'ye tek ekseninde sürerken, bu 2007'den 2015'e iki ekseninde gerçekleşmiş, 7 Haziran ile birlikte ise üç eksene kavuşmuş durumdadır. Bu üç eksenli toplumsal parçalanmanın siyasete yansımaları dört partili bir Meclis yapısıdır. Dört partili bir Meclis yapısı da herhangi bir partinin tek başına iktidar kurmakta zorlandığı, koalisyon seçeneklerinin sürekli olarak masada bulunduğu bir duruma işaret etmektedir. Ancak diğer taraftan ortaya çıkan bu toplumsal parçalanmanın olduğu gibi kalacağı ya da siyaset kurumunu bu denli güçlü bir şekilde etkileyeceğinin de bir garantisi bulunmamaktadır. Bu noktada devreye konjonktürel boyut girmektedir. Siyasi aktörlerin atacağı stratejik adımlar, yani siyaset alanından toplumsal alana yönelik hamleler önümüzdeki tabloyu değiştirme kudretine sahip bulunmaktadır. Buna göre, toplumsal ayrışmalardan bazılarının siyasi ağırlığının geriye itilmesiyle tek-partili bir hükümetin kurulması halen imkan dahilindedir. Tekrarlayacak olursak, 7 Haziran seçiminin etkileri hem yapısal hem de konjonktürel boyutlara sahiptir.

Elbette ortaya çıkan bu tabloyu geriye döndürme konusunda istekli olan tek parti doğal olarak AK Parti'dir. Diğer partiler için esas olan bu tablonun korunması ve eğer mümkünse AK Parti'nin daha da zayıflatılarak mevcut siyasi şartların garanti altına alınmasıdır. Bu siyasi mücadelede, seçim sonrasındaki koalisyon tartışmalarında ve daha da somut bir şekilde Meclis başkanlığı seçiminde kendisini açık etmiştir. Örneğin, CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu'nun AK Parti karşısında yüzde 60'lık yekpare bir bloğun yer aldığını açıklaması, Meclis Başkanı seçim sürecinde AK Parti karşıtı cenahta bu mücadeleyi yeterince ciddiye almadığı düşünülen MHP'ye yönelik kurulan baskı ve seçim sonrasında kaçan fırsatın doğurduğu MHP'ye yönelik öfke, aşağılama ve sembolik şiddet üzerinden bu mücadelenin izlerini sürmek mümkündür. Yine, koalisyon kurma konusunda MHP'nin

tüm partilere yönelik uzlaşmaz tavrına ve HDP'nin pasif tutumuna rağmen CHP'nin koalisyon ortağı olarak AK Parti'yi son seçenek görmesi de bu iddiayı desteklemektedir. Keza CHP'nin koalisyon şartı olarak sunduğu 14 maddelik listenin muhatabı AK Parti'ydi ve bu liste bir koalisyon için zemin oluşturma amacı taşımaktan ziyade olası bir koalisyonun önünü almak için ya da el üstünlüğünü ele geçirmek için ortaya konulmuş bir siyasi hamle idi.

Gelinen noktada, muhalefette yaşanan bu başarısızlığın sorumluluğu, birkaç yıldır Erdoğan karşıtlığı üzerinden sürdürülen negatif siyasetin yeniden canlandırılması ve olası bir erken seçime hazırlık olması bakımından Cumhurbaşkanı Erdoğan'a yıkılmak istenmektedir.³¹ Ayrıca, muhalefet açısından şimdiye kadar işlerin yolunda gitmemesinin yarattığı hayal kırıklığı, CHP ile MHP arasında iplerin gerilmesi, karşılıklı atışmalar ve belli başlı konularda gerilimlerin yaşanmasıyla devam etmektedir. Bu, bir yandan iki parti arasında olası bir koalisyon ortaklığını zehirlerken, diğer yandan da bir erken seçim durumunda, iki parti için de oy kaybına neden olacak olumsuz bir imajın kamuoyunda yeşermesine hizmet etmektedir.

Peki muhalefetin bu etkisiz siyaseti karşısında AK Parti siyasi tabloyu lehine değiştirmek için ne tür adımlar atmaktadır? Burada üzerine durulması gereken birkaç nokta bulunmaktadır. Öncelikle, Erdoğan'ın AK Parti dışında üç siyasi partiden önde gelen siyasetçilerle birebir görüşmesi AK Parti'nin, özellikle de Erdoğan'ın, bir süredir muhalefet tarafından kamuoyunda işlenen uzlaşmaz ve çatışmacı imajını terse çeviren bir rol oynamaktadır. Bu, Erdoğan karşıtlığında temellenen muhalefetin siyasi söylemini etkisiz kılmaya hizmet ederek, olası bir erken seçimde AK Parti'nin etki alanını genişletme işlevi görebilir. İkinci olarak, AK Parti yönetiminin seçim sonrasında sergilediği koalisyonlara açık tavrının da kamuoyunda olumlu bir etki uyandırması muhtemeldir.

Ancak hükümet kurma sürecinin başlaması AK Parti'yi muhalefet partilerinin içine düştüğü gerilimli bir ortama sürüklenme riski taşımaktadır. Gerçekten de bu süreçte, siyasi partiler bir yandan koalisyon için kendi şartlarını karşı tarafa kabul ettirme ve avantajlı bir konum elde etme mücadelesi verirken, diğer yandan da, hatta daha da ön plana çıkacak şekilde, olası bir erken seçim için kamuoyunda pozitif, sorumlu ve uzlaşmacı bir imaj oluşturma çabası içerisinde olacaklardır.

Partilerin siyasi programları arasındaki keskin çelişkiler ve bunların Çözüm Süreci, yeni anayasa ve ekonomi politikaları gibi ulusal düzeyde ve Suriye gibi dış politika konularında somutlaşması hesaba katıldığında, sağlıklı ve işleyen bir koalisyon hükümetinin kurulması zor gözükmektedir.

Sonuç olarak, partilerin siyasi programları arasındaki keskin çelişkiler ve bunların Çözüm Süreci, Cumhurbaşkanının konumu, yeni anayasa ve ekonomi politikaları gibi ulusal düzeyde ve Suriye gibi dış politika konularında somutlaşması hesaba katıldığında, sağlıklı ve işleyen bir koalisyon hükümetinin kurulması zor gözükmektedir. Mevcut şartlar altında ya koalisyon hükümeti kurma çalışmalarından, ya da koalisyon kurulsu bile yaşanacak kriz ve uyumsuzluklardan dolayı bir erken seçim daha büyük bir ihtimal olarak karşımızdadır. Tüm bu süreç Türk siyasi hayatında 13 yıllık AK Parti iktidarının ardından yeni bir döneme, yani koalisyonlar dönemine girilip girilmediğini ve bu durumun ne kadar kalıcı olduğunu, yani 7 Haziran seçiminin yapısal bir değişime mi, yoksa konjonktürel bir değişime mi işaret ettiğini ortaya çıkaracaktır.

31. Fahrettin Altun, "Erdoğan'dan Kurtulma Arayışları 2.0.", *Sabah*, 15 Haziran 2015.

---

7 Haziran seçim sonucu 13 yılın ardından tek bir partinin hükümet kuramamasını ortaya çıkarmış, koalisyon dönemi geri dönmüştür. Kasım 2002 sonrası yapılan her seçim, 2002 öncesi Türkiye siyasetinin devam eden kalıntılarını tasfiye eden bir işlev görmüştür. 2002 seçimi, 1990'ların siyaset anlayışının tasfiye sürecini başlatarak, bu dinamikle birlikte "eski düzeni" korumaya çalışan bloklarla, değişimi ve dönüşümü talep eden farklı ideolojik eğilimlerden müteşekkil "koalisyonlar"lar arasında bir mücadele ortaya çıkmıştır. 2007 seçimi, AK Parti'nin siyasal alanda meşruiyetini artırdığı ve Cumhurbaşkanı seçimi üzerinden ortaya çıkan krizin toplum tarafından seçimlerle çözüldüğü bir referanduma tekabül etmektedir.

2011 seçimi ise, AK Parti'nin Türkiye siyasetindeki ağırlığını tahkim etme yönünde önemli bir dönemeçti. AK Parti bir taraftan "Yeni Türkiye" olarak tanımladığı muhafazakâr-demokrat söylem üzerinden siyaset üretirken, diğer taraftan sorunların çözümüne yönelik ortaya koyduğu yeni siyaset biçimine karşı, yeni direnç blokları ortaya çıktı.

AK Parti'ye karşı oluşan mücadele alanı muhalefet gruplarının gittikçe birleşmesini, kendi içinde konsolide olmasını ve en nihayetinde 7 Haziran seçimi öncesinde bir blok halinde hareket etmesini sağladı. AK Parti karşıtlığında oluşan bu yeni bloğun birincil amacı mümkün olduğunca AK Parti'den oylarının aşağı çekilmesini sağlamaktı. AK Parti'ye karşı oluşan bu mücadele alanı AK Parti'nin 13 yıllık iktidar yorgunluğu ve yıpranmışlığı ile birleşince 7 Haziran seçimi AK Parti'nin tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğu kaybetmesi sonucunu doğurdu. Ancak hala yüzde 41 gibi bir seçmen kitlesinin AK Parti'yi desteklemeye devam etmesi de, Türkiye'nin sorunlarının çözümünde AK Parti'nin hala kilit bir konumda olduğunun da göstergesiydi.

Bu analiz, 13 yıllık AK Parti dönemine odaklanarak, 7 Haziran seçiminin Türkiye siyasi hayatı açısından etkisini ve ortaya çıkan sonucun yapısal bir duruma mı işaret ettiğini; yoksa geçici ve konjonktürel bir özellik mi taşıdığına odaklanmaktadır. Bu anlamda seçim sonuçlarının, geçmiş, mevcut durum ve gelecek açısından siyasi partiler için ne anlamına geldiğine odaklanmaktadır. Analiz, 7 Haziran seçim sürecine odaklanarak, Türkiye'nin önündeki kritik meselelerin nasıl bir sürece evrileceğini, Çözüm Süreci, ekonomi, yeni anayasa ve dış politika konuları etrafında incelemektedir.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org